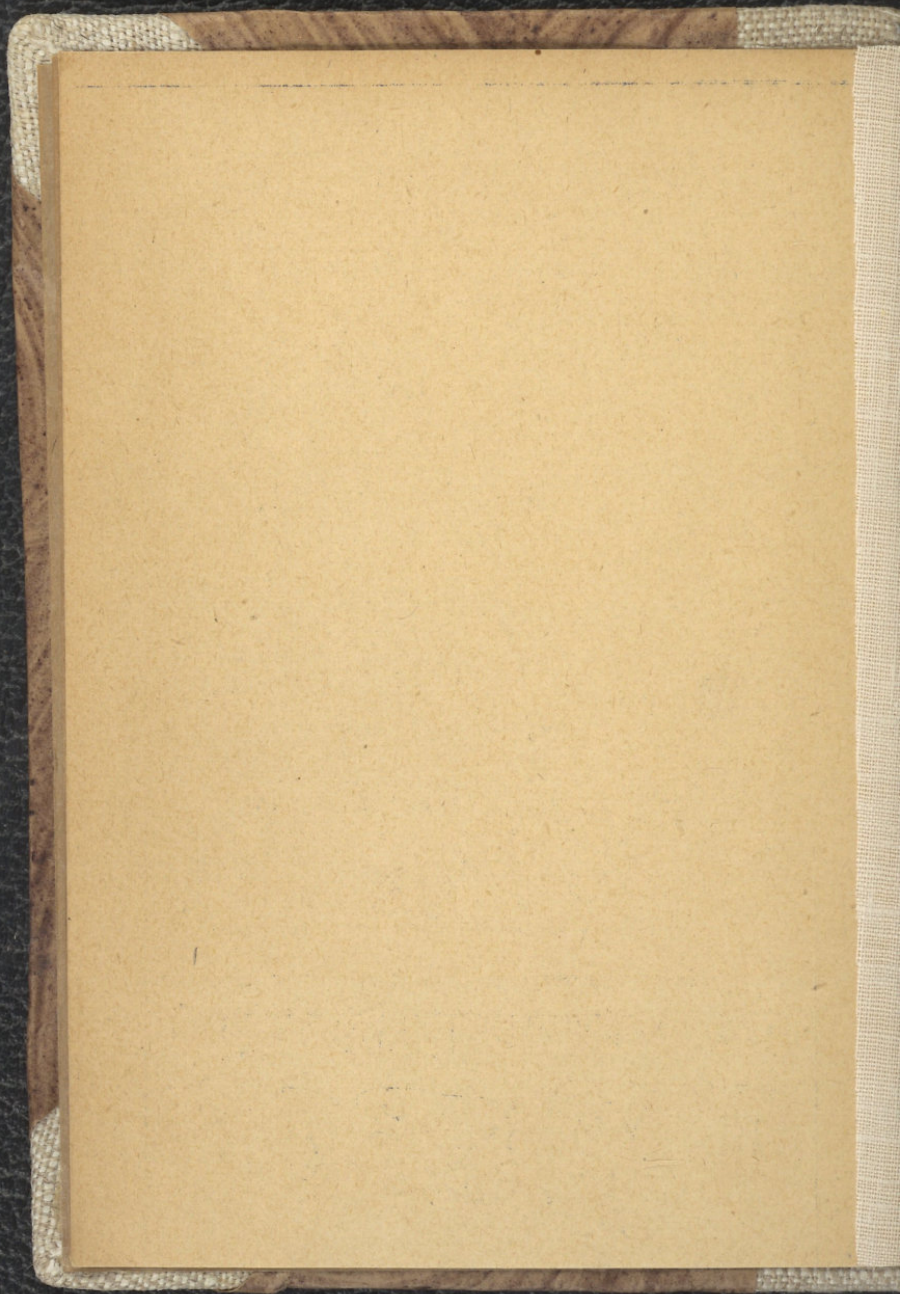
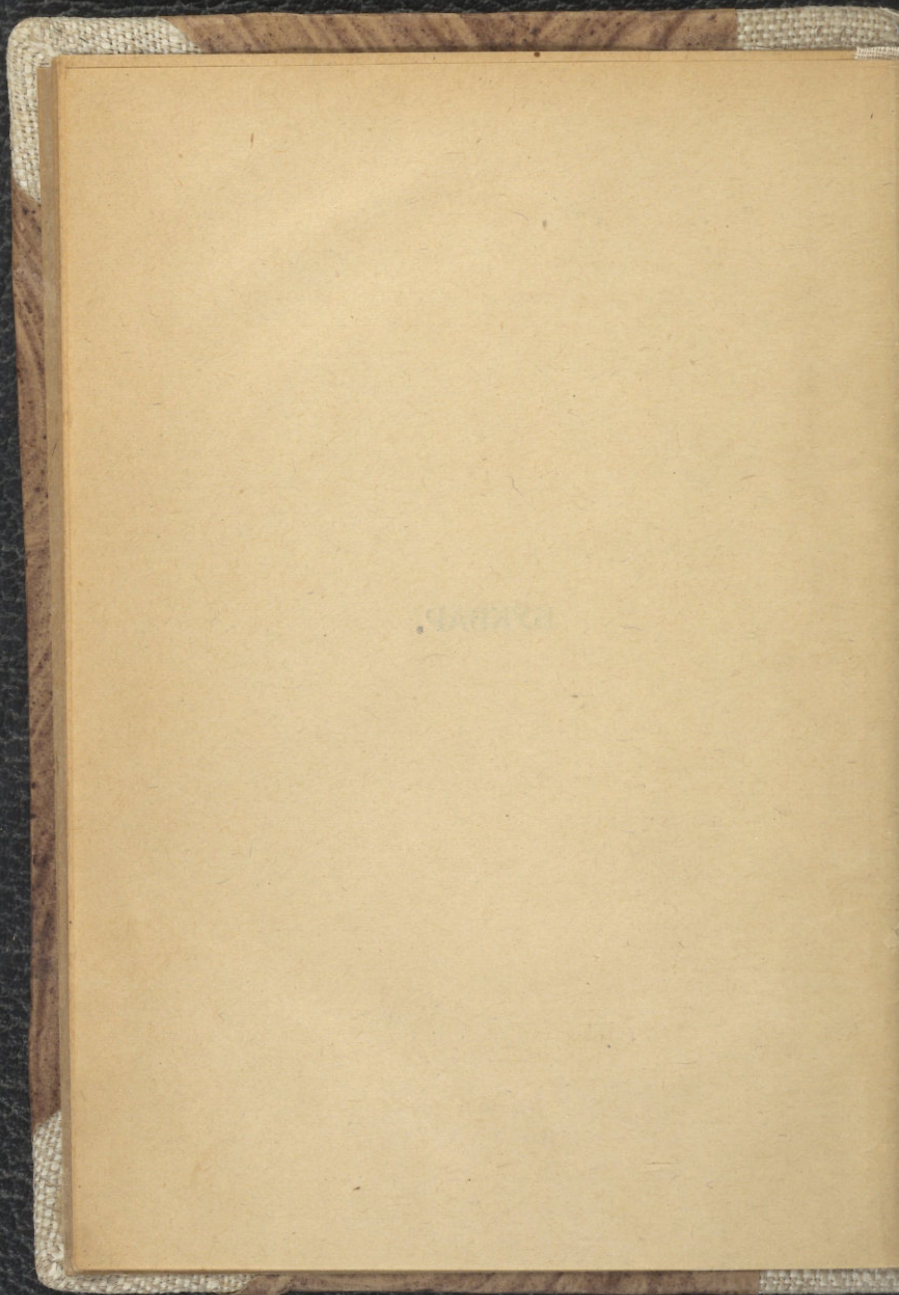

КООПЕРАТИВНИЙ
БУКВАР

БУКВАР.

Бібліотека Ревізійного Союзу Українських
Кооператив

Ч. 12.

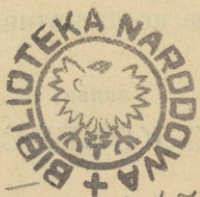
КООПЕРАТИВНИЙ БУКВАР

(Перша книжка кооперативного навчання)

склав:

ДР. К. КОБЕРСЬКИЙ

ЛЬВІВ 1928
НАКЛАДОМ РЕВІЗІЙНОГО СОЮЗА УКРАЇНСЬКИХ
КООПЕРАТИВ

1.367.472

8.0.

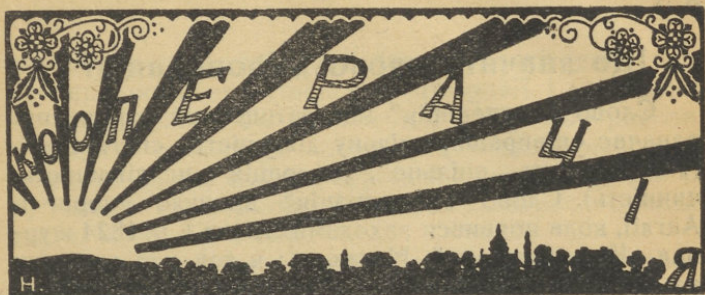
30. XII. 28г.

ДРУКОВАНО 5.000 ПРИМ.

В ДРУКАРНІ ОО. ВАСИЛІАН В ЖОВКВІ

I.
НАРОДИНИ КООПЕРАЦІЇ.

LIBRARY OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

Сонце на обрії.

Сонце на обрії — ранок встає.
Браття, вставайте,
Сонце стривайте:
Ранок встає.

Сестри, збирайте і зносьте квітки,
Будем співати
Сонце квітчати —
Зносьте квітки.

Браття, бандури і кобзи беріть,
Будемо грати,
Ранок вітати —
Кобзи беріть.

Сонце на обрії, ранок встає
Грайтеж, співайте,
Сонце стривайте...
Ранок встає.

О, Олесь.

Що значить слово „Кооперація?“

Слово „кооперація“ має латинський корінь, що означає співпрацю, спільну діяльність, спілчанство („ко“ значить „спільно“, „операція“ це діяльність, чинність). Слово „Кооперація“ виникло вперше в Англії, коли появився заходами Овена в р. 1824 журнал „Кооперативний Магазин“; в той час вживали на означення кооперативного руху ще й другого слова: „асоціяція“, що значить: згуртування.

В українській мові вживалося давніше слово „спільництво“ або „спілчанство“, але згодом всі прийняли міжнародній вираз „кооперація“. Це тому, що „спільництво“ може бути і капіталістичне, отже противне духові кооперації; для більшої ясности вживаємо слова „кооперація“, яке виключає непорозуміння.

Німці заступили вираз кооперація своїм словом „Genossenschaft“, що значить „товариська спілка“; для означення капіталістичних спілок в них вживається слова „Gesellschaft“ або „Compagnie“. Польки придумали слово „spółdzielczość“ що є точним перекладом слова „кооперація“.

3 чого родиться кооперативний рух?

В цей сумний і тяжкий момент, який доводиться проживати Україні, ми бачимо вже самі, що коли життя стало тепер дуже тяжке через надзвичайну дорожнечу, очі всіх людей звернулися до кооперації — люди всіх верств од робітників до міністрів — всі в один голос кажуть, що треба шукати в ці тяжкі часи рятунку в самодіяльності, в кооперації. І

чим тяжче стає жити, тим більше людей думає про кооперацію, звертається до кооперації і не тільки думками, мріями, але практично береться до роботи в напрямі організації кооперації; і часом навіть ті люди, які раніш про кооперацію ніколи не думали й не гадали. Кооперативи особливо споживчі, почали рости, як гриби в дощ.

Але дуже ростуть чисельно і кредитові кооперативи (кредитові і позичково-ощадні товариства) і різні спілки.

Гуртування в спілки, це цілком природна річ, не тільки у людей, але у всіх живих створінь. Пташки, коли в осені їм треба летіти у вирій, не летять в одиночку, а збираються перш до купи тай летять гуртом та ще й не аби яким, а клином, щоб легше повітря росікать, та ще і з ватажком попереду, що перед веде, дорогу показує. А багато є таких птахів, не кажу вже про домашню птицю, як всім відомо, які завжди живуть гуртами. Коли ми придивимося навкруги нас, то побачимо, що все живе гуртується до купи, до спілки, бо гуртом легше боронитися в боротьбі за своє життя.

Гарний приклад і зразок робочої спілки ми бачимо у польових мишей, що роблять запаси на зиму, у комахні і бджіл ітп. Любо дивитись, яка кипить у них спільна, гуртова і дружня робота.

Не дурно-ж склалася приказка, що „дружній череді й вовк не страшний“. І справді, ми всі щодня бачимо, як любить гурт і держиться його і рогата скотина й коні й вівці і т. п. Одділіть ви од гурту кілка штук скотини або коний та особливо одну скотину або коняку, і ви самі знаєте, що тоді буває, що вона виробляє. Бути у купі, робити у гурті

— це велика прямо потреба всього живого на світі, а тим більше це є і повинно бути у найрозумнішого створіння — у людини. І справді, ми бачимо, що з першого початку людського життя, як ще тільки люди з'явилися на Божому світі, вони мусіли гуртуватися до купи, щоб боротися проти звіря, проти нападів сусідів таких же диких, як і вони самі. Щоб здобути собі харч, мусіли гуртами йти на полювання — на лови, щоб разом піймати або убити якусь дичину, мусіли гуртом часом і воду добувати, — колодязі копати, греблі гатити, коли в тому була потреба і т. д.

З початку люди й жили й робили все гуртом. Ще й досі є поміж дикими людьми народи, що поле обробляють всі гуртом, цілим селом. У них ще нема плугів і роблять так: попереду йдуть мушчини з великими і гострими кілками і роскопують ними землю, вивертаючи великі грудки, за ними йдуть рядами жінки з деревляними, з одного кінця грубшими палицями і розбивають ними ці грудки на менші частини а за жінками йдуть рядки дітей з меншими палицями з грубшим наконечником і розбивають далі це груддя ще на менші грудки і т. д. аж доки на полі можна буде сіяти.

Знова гуртом це поле засівається і гуртом, цілим селом хліб збирають, молотять, мелють на ручних жорнах і дають кожному стільки, скільки кожному потрібно, а то й гуртом варять і їдять.

Гуртова робота велике діло. Вона має не тільки матеріальне значіння, не тільки робить легкою саму роботу та поліпшує господарство, але така спільна, гуртова робота й духово підтримує, підбадьорює людей, бо тут кожна людина бачить, що вона

не сама та що і в роботі і в якійсь біді її не покинуть, допоможуть товариші — не дадуть пропасти.

Ще досі можна бачити у Слов'ян-Сербів так звану »задругу«, — де люди, кілька родин — родичі близькі — в купі живуть, мають спільне господарство (хазяйство), разом спільно працюють всі в гурті. Поміж Москалями в Центральній Росії ще теж зберігся звичай жити великими родинами: батьки з жонатими й заміжніми дітьми, внуками і т. д. Часом отак у родинях таких буває до 20—30 душ і більше. Тай у нас, на Україні хоча зрідка, а всеж таки трапляються ще такі великі родини, де батьки живуть і господарюють разом з жонатими синами. Коли у такій родині живуть дружно, лагідно, то вона велику силу має і господарство у неї велике, багато скотини, хліба доволі, нема ніколи нужди.

От ми й бачимо, що поки держиться така спілка, — найбільше поки батько живий — доти й господарство йде добре, всього є досталь, нема ні в чому недостачі, тай чи хто захорів, то знає добре, що діло — господарство від того не стане, не спиниться справа, а робота буде йти своїм порядком, бо є кому робити — він не сам, є кому зарятувати у тяжкій пригоді. А як тільки отака своя родинна спілка через щось розійшлась, то пропало господарство, бо його розділили, розшматували, всім стало важко, всі пнуться, роблять гірко, а вродить дідько, як кажуть люди; і часто з того всього мало добра буває, — через якийсь час — дивися — ні у батька, ні у синів. З розділом усе розійшлося, пішло за вітром. Не дурно-ж то кажуть — »пропала спілка, пропала й силка«, бо »доки братство, доти й бога-

тство», а «як пропало братство, пропало й богатство» — як кажуть люди.

І от, на жаль, темні люди часами не закладають спілок, хоч при бідности їм спілка й дуже потрібна, через те, що кажуть, що це трудно й неможливо. «Не такі у нас люди» — почувте не раз. А спитайте їх, чи вони були на роботі, або й служили денно або річно в пана? Скажуть — були, робили. А скільки-ж вас було у дворі? — питаєте ви. Та бувало по 100, 200, 300 душ. — Значить виходить, що для когось, приміром поміщика, можна гуртом робити по 200—300 душ та ще й в одній касарні жити й одні „воші годувати“, як кажуть, і з одних ночов їсти. А для себе самого, для користи своєї родини, свого господарства скласти хліборобську спілку, хоч невеличку, хоч би людей з десять, щоб тільки робити в гурті у спільнім господарстві, а жити окремо, кожний у своїй хаті, маючи тільки гуртове господарство, — так це, бачите, неможливо. На жаль, є і такі люди, що кажуть, ніби то наш український нарід нездатний, нездібний до кооперативних спілок робітничих, до трудових спілок. Це неправда. Так може говорити той, хто добра не мислить людові нашому і зпогорда, з гори дивиться на нього, ніби то наш нарід найгірший від усіх — ніби то, як кажуть у нас, ми у Бога теля зїли. Це між иншим говорять і ті, що не визнають за ним ніяких прав національних, бо він не належить до пануючих народів та ще й життя його „не так склалось, як жадалось“. Дуже люблять згадувати про приказку „гуртове—чортове“, але все це дурниця й свідчить про те, що люди плещуть язиком і самі не знають що, а найперше й найбільше не знають, не хотять

знати нашого люду. Та й справді люди часом кажуть „гуртове — чортове“, але це цілком не значить те, що народові навязують; це цілком не означає, що наш люду не любить гурту, спілки; навпаки, у народі є природній нахил до спілки, до гуртування; тільки тяжкі загальні, історичні обставини життя, а найгірше довга тяжка неволя, кріпацтво, панщина, це все прибило народню душу, пригнітило її; прибило народню самодіяльність, зменшило громадські почуття і стремління. — І всі взагалі тяжкі умови, в яких жив досі наш нарід, покалічили, але не убили його душі, не убили в ньому поривання до світла, до правди, до шукання виходу з того тяжкого становища, в яке він попав між иншим і в справі організації вільних ріжних спілок кооперативних.

„Гуртове“ і справді „чортове“ там, де гурт склався не добровільно, не по добрій згоді, а де щось, чи те чи инше примушує людину бути в гурті, хоч вона в цім гурті й не хотіла-б бути, але мусить через те, що так склались чи родинні чи инші обставини і мимо волі держать чоловіка в тім гурті, хоч він і немилий того душі. Тоді такий невільний гурт стає вже не чимсь приємним та радісним, як воно слід би, а пекельною мукою. Там люди чужі душею між собою, хоч часом і рідня, звязані мимо волі один з одним, промушені бути в купі, хоч того й не хотіли-б, дивляться чортом один на одного, навіть може ненавидять один одного; там у такім гурті правдиве чортове пекло, і таке „гуртове“ — справді „чортове“. Отакий пекельний гурт — це чортова парохія, як кажуть. Але, навпаки, ми бачамо, що український нарід не боїться вільних спі-

лок; він з охотою йде туди, де люди самі собі, без усякого примусу, добровільно, по своїй волі й охоті еднаються в спілки для самопомочи і самооборони від тієї чи іншої напасти. Богато прикладів того ми бачимо і в минулому; в історії і в сучаснім житті нашого народу. Найкращий, яскравий зразок такої вільної спілки, складеної нашим народом, коли він мав на те волю й змогу, ми маємо в славному лицарстві низовому, в славній Запорозжській Січі. Січ Запорозжська є ні що інше, як велико-вільна славна спілка, складена не ким іншим, як самим вільним народом, коли він мав можливість скласти своє життя так, як він того сам бажав.

Колись на волі він міг закладати таку спілку, яку він сам собі хотів, яка була йому потрібна, яку викликало саме життя, й то найголовніше, коли ніхто не стояв йому на перешкоді і поперек дороги в творчій роботі в справі організації життя так, як він хотів, як почував він сам для себе потрібним, для своєї користи, коли ніхто не перешкаджав його організаційній роботі.

Січ — мати запоріжська була і прославилася не тільки, як військова організація — яка була потрібна на той час. Навкруги Запорозжжа були хижі татарські орди, що громили, грабували Україну і забирали в неволю десятки тисяч наших людей, але разом з тим запорозжська спілка споконвіку, з самого свого початку кохалася в рибальстві, полюванні, звіроловстві, в добуванні соли; кохалася спілка ця в рогатій скотині, якої було у неї сила, в конях, які особливо були портібні для війська запоріжського. По степах своїх вільних та просторих запоріжська спілка мала свої величезні

табуни по кілька тисяч штук. Пізніше ми бачимо, що на Запорозжі кохалися і в хліборобстві і в різних промислах, які були особливо потрібні для їх військової справи, хоч і трудно було тоді господарити — треба було з рушницею їхати у поле, бо несподівано міг надлетіти Татарин та й забрати худобу, а то й самого господаря у неволю.

Крім того, з історії нашого народу ми бачимо, що на Україні ще в XVI віці, цебто більш 300 років тому назад, вже були спілки — товариства, так звані церковні парохіяльні, приходські братства, які дбали не тільки про релігійні справи парохіян, але й про матеріяльну заповогу при хоробах, при смерті — відбували бртством похорони — і при інших тяжких пригодах. Окрім «братств» церковних були тодіж на Україні й ремісничі товариства «цехові», які теж мали на меті взаємопоміч між членами цих товариств під час недуги, смерті і т. ин.

Та й в недавні часи ще у нас були товариства — чумацькі «валки», що ходили у Крим по сіль та у Марнопіль (Маріуполь), на Донщину.

У добрій згоді та спільці народ бачить Боже благословення тай каже: «Де робить спілка, там і сам Бог помагає», «Спілка — силка», «Велика спілка, велика й силка», «Де добра згода — не страшна й пригода», «Дружній череді й вовк не страшній». А як чоловік працює сам один, то йому й тяжко й нудно і почуває він себе ніби сиротою. «Самотиння — сиротиння», «Самому і в раю нудно, Де сім, там щастя всім, а одинець — худобі кінець», «Сім воює, а один горює», «Хто сам один

косе, той до віку голосе», »Самому одному робить — вік тужить«.

А навпаки, про веселість і бадьорість, які подає спільна артільна робота, самі спільники кажуть: „Робота в артілі — мов танці на весілі“, „У дружній спілці (артілі) робочій і гони коротші“ (або й день коротший), кажуть люди, натякуючи на те, що при гуртовій спільній роботі люди не помічають часу, як у косовицю, або при іншій роботі, наприклад, оранці, або що: в гурті скоро вони йдуть з кінця в кінець ниви, з гонів у гони, і як скоро, непомітно при спільній роботі день проходить!

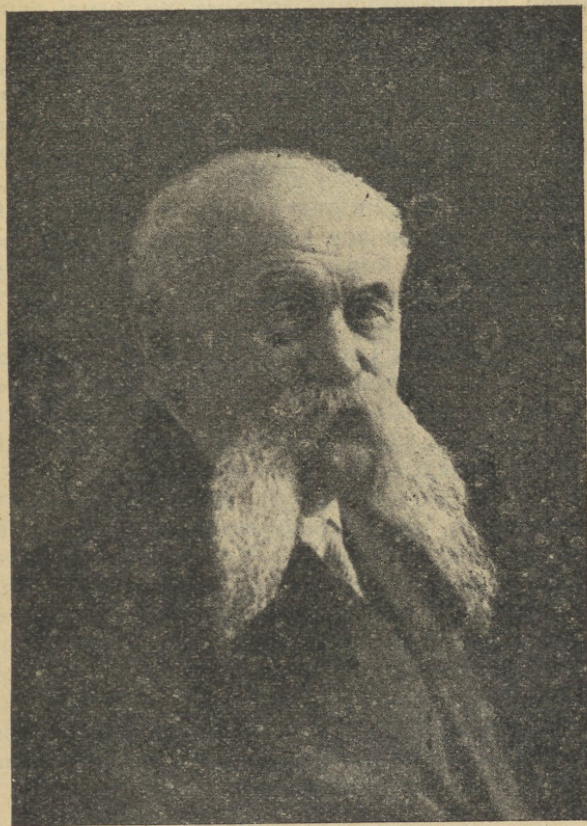
З цих тільки де-яких пословиць та приказок ясно видно, як наш народ дивиться на спілку й як він ставиться до неї.

Артільний Батько *Микола Левитський*
(з книжки про »Хліборобські Спілки«)

Вільне спілчанство на Січі Запорозьській.

От дійти до того, щоб спілки людські, великі й малі, складались з таких вільних людей, котрі по волі посходились для спільної праці й помочі в вільні товариства — це й єсть та ціль, до котрої добиваються люде...

Це діло не зовсім таке нечуване на нашій Україні. Наша Січ Запорозьська була подібною ж вільною спілкою: Кожний міг прийти до неї й одійти, коли хотів. Кожний приставав до такого куріня, до котрого хотів, кожен курінь був спілкою во-яцькою й господарською, котра працювала спільно й вживала спільно своє добро в спільному будин-

Артільний Батько Микола Левитський (нар. 1859 р.)

ку. Всі 38 курінів склали товариство січове. Товариство обдало усім добром на землі своїй і ділило що року по жеребу між курінями те, з чого найбільше жили товариші: річки. Хто хотів „лиситися“, звіря ловити, ті склали на час роботи в курінь і ділили заробленим рівно. Вся старшина куріня й січова була виборна на рік, або поки вгодно товаришам. Правда, як ми вже споминули вище, такі товариські порядки не розширилися в Січі на всіх людей і на все господарство. У січовиків було поспільство; вони давали заводити на лугах займанщину. У них появились і піддані. Окрім того порядну згоду вмели держати січові товариші тільки по курінях, котрих і вороги їх не могли не похвалити, а в цілому товаристві часом бувало чимало безладдя. Та ніхто ж і не дума, щоб в XVII столітті, та ще при такій колотнечі, яка була тоді по наших сторонах, могли бути як раз такі порядки, як слід їм бути і які будуть колись. Примір Січі тільки показує, що ті вільні порядки, про котрі ми зараз говорили, зовсім не таке діло, що його ні здумать, ні згадать, тільки в казці сказать. Більш двохсот років стояло з подібними порядками січове товариство — й робило своє діло, вояцьке й господарське, далеко не погано. Звісно, діло запово-рожське було доволі просте; тепер у людей більше діла, більше потреби — та за те в них і більше науки й більше розуму, то вони зможуть вправитись ліпше січових товаришів.

Мих. Драгоманів.

(З „Переднього слова до Громади“. Женева, 1878 р. надрук. в книжці: М. Грушевський, Мих. Драгоманів і женецький соц. гурток. Відень, 1922).

Ой не сійтесь сніги, ой, не сійтесь рясні,
 Не губіть ви останньої слави:
 Гріє здалека землю усмішка весни,
 Пробиваються проліски і трави.

Не злякать вам нікого, холодні сніги,
 Бо ростопить вас сонце блискуче,
 І нечуваний сміх залуна навкруги,
 Як тікати ви будете в кручі.

Ой не сійтесь сніги, ой, не сійтесь рясні,
 Згиньте в темній безодні на віки!
 Хоча пізно, а всеж діждемось ми весни, —
 Свята волі і світла і втіхи.

О. Олесь.

Апостоли кооперації.

Кооперативний клич блискавкою облетів усю земну кулю, пробуджуючи до творчої праці мільйони визискуваних. Як кожний великий громадський рух, так і кооперація найшла собі добровільних проповідників-апостолів між найкращими людьми усіх культурних країн.

З давен давна появлялися між людьми спілки і обєднання для праці, особливо ж між сільським людом; на селі люди звикли собі допомогати чи при оранці, чи при косовиці, жнивах чи иншій праці. Одначе вже кріпацька неволя розбивала ці добрі звичаї, а нові часи капіталізму ширили ще більше трійливого духа егоїзму. Тільки прихильники кооперації на селі привертають старі добрі звичаї. По містах же поява фабрик і численного пролетаріяту викликала думки про потребу едаання бідних людей, щоби боротися з нуждою. А тому, що найскоріше фабрики появилися в Англії то й перші апостоли кооперації вийшли відтіля. Таким був

Роберт Овен.

Він родився 1771 р., вмер 1858 р. Доробившись чесною працею значного маєтку, він обернув його на заснування спільних фільварків і майстерень, де сотки людей, ремісників, інтелігентів та рільників, згідно з його пляном, мали вести спільне життя і господарство на кооперативних засадах. Найславніша була його кольонія „Нова Гармонія“, що існувала в Америці від р. 1825 до 1828. На жаль, Овен не звертав належної уваги на те, яких людей допускає до своїх „асоціяцій“ (комун) і тому їх

життя не було довге. Показалося, що спілки, ним задумані, можуть розвиватися тільки серед дуже благородних і згідливих людей-вибранців, а для

Роберт Овен.

мас вони ще незрозумілі. Та Овен до самої смерти не покидав своєї ідеї, вірючи, що прийде час, коли людство зрозуміє ідеї вільного спілчанства..

Фуріє і французькі соціялісти.

Туж саму думку підняв у Франції Шарль Фуріє (Народився 1777, помер 1837), а за ним ряд людей, що їх відтак прозвали соціялістами-утопістами (мрійниками). Ці люди, особливо Сен-Сімон і Бюше, вірили, що людство верне до засад правди-

вої християнської любови, що кооперація замирить боротьбу клас і народів.

Фуріе звернув свою особливу увагу на долю французького селянина, визискуваного торговельними і кредитовими посередниками. Щоб їх позбутися, він радив творити „сільські контори“ (кооперативи), для спільної продажі збіжжя, вина, що його дуже виробляють у Франції і т. д., для спільного закупна всіх споживчих товарів і для організації дешевого кредиту. Одначе для Франції в ті часи (тому 100 літ) ті думки показалися ще за вчасними і аж під кінець ХІХ. століття з того посіву зродився великий кооперативний рух по селах і містах, якого найбільшими пропагаторами стали Рокіні і славний проф. Шарль Жід, живий і досі.

Хибою „утопістів“ було головно те, що вони оберталися не до самих тих, хто мавби творити спілки („асоціації“), а більше до можних і до держави, щоб ті дали капітал для заснування спілок. Бюше і Люї Блян зробили таку ж помилку як і Овен: вони хотіли створити виробничі спілки не власними силами робітників, тільки з допомогою від держави або приватних маєтних людей. Як відомо, ласка з боку людей псує, не привчаючи їх до самостійности. Тому, подібно як громади Овена, не постояли довго і ремісничі спілки Бюше та Бляна (1848 р.). Але з тих невдач вирросло щось инше: ідея співпраці на підставі власних сил. Цю ідею перевели в життя вже інші люди.

Нова кооперація.

Перших апостолів спілчанства можна лиш остільки назвати „утопістами“, то є нереальними мрійни-

ками, що вони рахували головню на капітали з боку або з гори. Другу помилку вони зробили через те, що взялися зразу до труднішої річи: до виробництва, замість того, щоби зачати від лекшого — від споживчої крамниці і малої каси.

Треба було зачати від скромнішого, так як це зробили в Англії такі люди, як згаданий вже видавець „Кооператора“ Віліям Кінг і головню

Рочдельські піоніри.

Це було 28 ткачів з місточка Рочдель в Англії, котрі здвинули дійсну силу споживчої кооперації в Англії. (про них читай далі на стор. 28). Так само від малої річи зачали творці кооперації в Німеччині, серед яких згадаємо тут двох найзначніших.

Шульце з Деліч і Райфайзен.

Герман Шульце, що народився р. 1808 у місточку Деліч, переніс разом з теоретиком проф. В. Губером на німецький ґрунт асоціяційні ідеї Овена і французських соціялістів; маючи визначний практичний змісл, він зачав від лекшого, а не менше болючого, від кредиту. Засновуючи серед міського населення свої славні „Народні банки“ (каси щадничі і позичкові), він задумував покласти тим способом основу під пізніший розвиток самостійних ремісничо-робітничих промислових асоціяцій (спілок). У 1859 р. його каси обєдналися в перший у Німеччині кооперативний союз, що існує й досі. Побіч кас цей союз засновував і споживчі крамниці в центрах робітничого населення. В 1902 р. вони відділилися в окремих споживчий союз з осідком у Гамбурзі. Шульце помер 1883 р.

Другий великий апостол кооперації в Німеччині, Фрідріх Вільгельм Райфайзен жив від 1818 до 1888 року. Це був сільський самоучка, який вибився між передові люди тільки власними силами.

Він, душею селянин, поклав основи під організацію сільських кас і сільських торговельних кооператив. Ті свої каси він організував инакше, як Шульце міські каси, бо селянин потребує кредиту на довші речинці, не на векслі і при менших уділах. Тому Райфайзен склав свої відомі „принципи“, яких каси його імені і досі придержуються. Райфайзенські каси найшли наслідування в цілм культурнім світі. Тільки у нас чомусь ні, хоч ми є нація переважно селянська. (Більше про каси Райфайзена написано далі; є про них теж в календарі Сільського Господаря на рік 1929).

Батьки Української Кооперації.

Наділила і нас доля палкими проповідниками кооперативної ідеї.

Першими були Микола Баллін і Микола Зібер, які заснували ще в роках 60-х перші споживчі кооперативи у Харкові і Києві та написали перші у нас книжки про кооперацію, правда ще тоді на російській мові.

Велику моральну прислугу ідеї спільництва зробив славний проф. Михайло Драгоманів, що невтомно і вже на рідній мові в книжках і листовно з еміграції наводив нас на думку, що тільки вільне гуртування, вільне спілчанство і праця людей по селах і містах України може зробити з Українців реальну силу. Духом „вільної спілки“ Драгоманова (цього „Розуму України“) надихане ціле мо-

лодше покоління, що створило відтак могутий кооперативний рух на Вел. Україні.

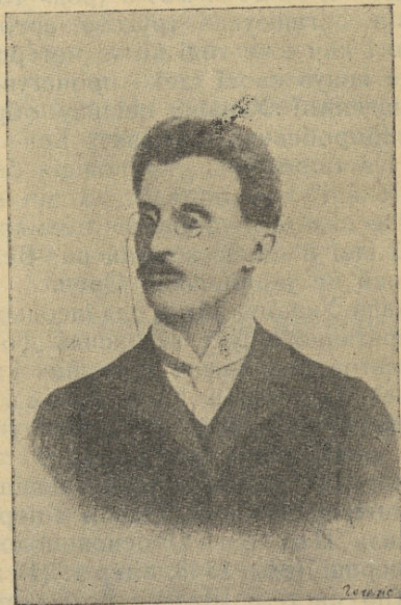
Дух „вільної спілки“ віє з діяльності і слів найстаршого днесь віком українського кооперативного діяча, всіми шанованого Артільного Батька Миколи Вас. Левитського (род. 1859 р.). Ще в школі він організував трудову артіль (спілку) з товаришів і хоч вже тоді за те потерпів від начальства, не кинув своєї ідеї і пропагував між селянством південної України спільну обрібку землі у т. зв. „хліборобських артілях“. Хоч прийшлося йому за те і в тюрмі посидіти (поліція бачила в артілях „нелегальні“ товариства!), то він не відрікся своєї ідеї і є видимим образом невмиручости кооперативної ідеї й досі, живучи на Вел. Україні. М. Левитський це український Овен.

Далі видала Україна цілий ряд ідеологів і практиків кооперативного руху, як Василь Доманицький (пропагатор споживчих крамниць і піднесення хліборобства), Христофор Барановський (кредитовець, головиний творець Українбанку) і чимало живучих ще днесь визначних діячів.

Галицька земля вступила трохе пізніше на шлях кооперативного будівництва. Одним з перших діячів був тут Василь Нагірний, основоположник споживчої кооперації (род. 1848, вмер 1921); кредитовій кооперації (по системі Шульце-Деліча) поклав підвалини Др. Т. Кормош, основник „Віри“ в Перемишлі (помер 1927 р.). Молочарським спілкам промостив шлях о. Остап Нижанковський зі Стрия (убитий 1919 р.). Крім них видала Галичина чимало живучих досі старших діячів кооперації.

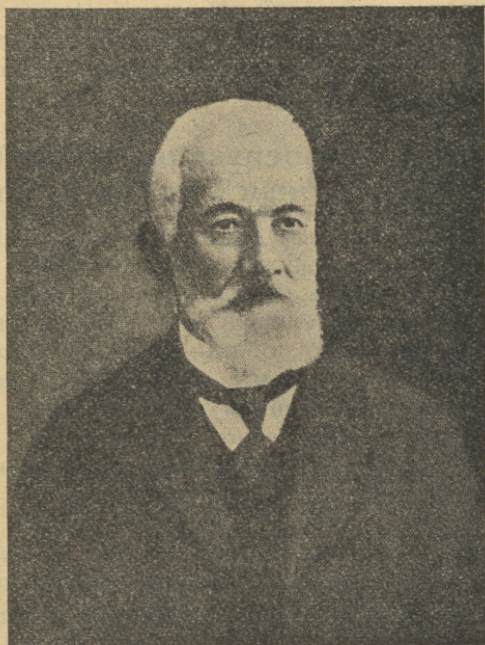
Літературно (теоретично і практично) клали

основи укр. кооперативному рухові всі кращі сили українського народу. Але всіх перевищив своїм авторитетом і невтомністю в труді покійний вже Михайло Іванович Туган-Барановський, про-

Василь Доманицький.

фесор університету в Києві, європейської слави учений і палкий ідеолог кооперативного руху. Під кінець свого життя він душею приляг до українського

Василь Нагірний

Народ. 11 січня 1878 року. По закінченні шкіл у Львові він 1871 р. подався до Швейцарії на дальші студії. Тут заізнається з Драгомановим і іншими емігрантами з Вел. України. Знайомиться з кооперацією. 1882 р. вертає до Львова і по році засновує „Народню Торговлю“ та причинюється до повстання й розбудови інших товариств і інституцій. Його плодотворну працю припинила смерть 25 II. 1921 р.

народу і служив своїм світлим умом нашій кооперації в часи української революції. Помер 1919 р. Його „Соціальні основи кооперації“ і „Політична економія“ повинні бути настольною книгою кожного Українця. К. К.

Як прийшло до оснування першої споживчої кооперації і як вона росла.*)

Рік 1843. Невеличке місто Рочдель в північній Англії. Міщани більшістю ткачі. Бідують, не мають з чого прожити. Давно було ліпше: кожний ткач мав роботу. Тепер в місті кілька ткацьких фабрик. У фабриках роблять полотно машинами. Машина дають на годину більше, як ткач виробить при варстаті за цілий день. Ткачі не мають роботи, нужда в них і голод.

Ті з ткачів, що як робітники працювали в фабриці, також нарікають. Фабрикант визискує їх сили, платить, що сам хоче. Знає, що є багато охочих працювати в фабриці, щоб хоч щось заробити.

Ткачі спробували страйкувати. Страйк не вдався. Виграли фабриканти, капіталісти. Робітникам стало ще гірше. Ще ціпкіше натиснули капіталісти ярмо на робітників.

Всі питали: як поліпшити нашу долю? Та ніхто не знав як. Все таки рішили декотрі складати по два пенси від кожного на спільний фонд, якийби їх піддержував в скрутному часі.

Раз було велике віче (мітінг). Всі бесідники говорили про біду робітника. Ткачі з Рочдель пред-

*) З кн.: А. Гаврилко, Кооператива, від якої походить споживча кооперація.

ставили також своє горе. Стало віче радити в тих справах. Представники різних партій подавали різні средства.

Аж тут виступили з далеких рядів свіжі бесідники. Вони говорили, що для поліпшення долі нуждарів треба їм самим зединити власні средства в економічній організації. Треба уладити власний sklep, всім купувати в тім sklepі, дбати, щоб sklep мав приходи. З тих приходів нагромадиться капітал, за який заложиться і власну фабрику. Так самопомічю, загальним стремлінням буде можна осягати щораз гарніші успіхи, поліпшувати собі долю.

Оттак говорилося на вічу. Ткачам з Рочдель найглибше запали в душу слова послідних бесідників. З одушевленням ухвалили ткачі взятися за ту ідею.

Збирали цілий рік. Зібрали 27 фунтів штерлінгів*). Тоді вирішили зачати діло. Наймили sklepок при вулиці, що звалася „Жабячий куток“. Купили дещо товару. Вечером, дня 21. грудня 1844 р. мали відчинити sklep.

Того дня від рана оживився „Жабячий куток“. Всі говорили про сміливий намір ткачів. Маса вуличників ждала на новий випадок. А ткачі, як заговорники, стояли у низькому вході sklepу. Ніхто з них не міг зважитися на ту сміливість, щоб підійти до вікна, піднести стори, показати публиці власні скупенькі запаси товарів. Декотрі боялися навіть того, щоб їх хтось побачив у sklepі. Та діло вже зайшло далеко. Треба було відважитись і на підняття стор.

*) 1 фунт штерлінгів на передвоєнні гроші около 24 австр. корон, або 10 руб. Фунт штерл. має 20 шілінгів, а кожний шілінг по 12 пенсів.

Зважився на те один зі сміливіших ткачів. Підбів до вікна, підняв стори. На вулиці роздався сміх... Так зачалось діло, від якого походить сила ко-

Люди насміхаються з отворення першої кооперативної крамниці при її відкритті в місті Рочдель, в Англії.

операції, що нею поліпшується життя родин мільйонів робітників та якою стоїть усе господарство деяких народів! Першу споживчу кооперативу наз-

вано: «Рочдельське стоваришення справедливих піонерів».

До оснування кооперативи взялося 28 ткачів. До них пристало ще потім 22 членів і було разом 40. Та вже в другому році має товариство 74 членів, в третьому 80, і по 10 ох літах існування було 900 членів, нині є їх до 30 тисяч.

При отворенні skleпу мала кооператива трохи муки, цукру, масла. Skлеп отворювано два рази на тиждень, і то вечерм по 6-ій годині. По двох роках заведено ще продаж чаю і тютюну. Рік пізніше продавала кооператива також мясо. Вже в другому році існування мала кооператива річно торгу на 170 фунтів штерлінгів. Рік пізніше торги подвоїлися. Почато отвирати skleп на цілий день. В десятому році існування було торгів на поверх 33.000 фунтів штерлінгів річно. Нині оборот кооперативи перевищує річно мільон фунтів штерлінгів.

Кооператива зачала торговлю з 28 фунтами штерлінгів. Нині має на уділах до пів мільона фунтів штерлінгів.

Одного року вичитали рочдельці в газеті про два кооперативні млини, а то в Ліді і Галіфаксі, що оба млини дають своїм членам ліпшу муку і по дешевшій ціні, так що в обох містах взагалі понижено ціну муки. Це навело членів рочдельського товариства Сміта, Грінвуда і Говарда, на гадку, чи не попробувати і собі з таким самим млином. Поставили справу на загальних зборах. Вирішено оснувати млин на кооперативних підставах. На уладження млина дала кооператива відразу 600 фунтів штерлінгів. Та в початках не вдавалося діло з млином. Через брак грошей не можна було закупити

стільки зерна, щоб млин разураз молів. Треба було брати зерно на кредит, отже платити дорого і не за першу якість товару. Муку з млина не купували, бо була за дорога. Товариство мало на млині страти на сотки фунтів штерлінгів. Наступила паніка. Члени зачали покидати кооперативу. Треба було доконче щось з млином зробити. За ту справу взявся енергійно член рочдельського товариства Абрагам Грінвуд. Завдяки його енергії поліпшали діла млина, така що скоро він дав вже 100 фунтів штерлінгів чистого доходу і дає опісля кожного року доходи.

В осьмому році існування отворила кооператива власну робітню шевську і кравецьку. Рік пізніше отворено першу філію. Нині є вже таких філій до 40. Двацятото року існування мала кооператива власну різню. Потім вибудувало товариство великий триповерховий дім на помещення централі. На партері будинку є склепи з усіми артикулами особистої потреби, отже склепи кольоніяльні, мануфактурні, матерії для жінок склепи шевський, кравецький, склад меблів, склеп з мясом, бюро доставки вугля і т. д. На вищих поверхах є бюро читальні, бібліотека, наукова робітня. На третім поверсі салья зібрань, яка може помістити 2.000 осіб. Крім того є відділ обезпечення на випадок слабости або смерти члена, огневє обезпечення, організація помочи членам в разі хороби їх або членів родини, даремний похорон члена, каса ошадности для дітий, відділ будови домів на сплату. Таких домів побудовано поверх пятьсот.

Рівнож має кооператива власну пекарню і фабрику тютюну. Основано в Рочдель кооперативну

ткальнію з 96 варстатами, пізніше зложено другу ткальнію, прядільню і фабрику паперу.

Року 1855. отворено при кооперативі в Рочдель гуртівню товарів для сусідніх кооператив. Від вкла-

Теперішній будинок кооперативи в Рочдель.

док кооператив на ведення гуртівні зобов'язалася кооператива платити 5%, а чистий дохід з гуртівні мав бути поділений відповідно до закупів в коопе-

ративній гуртвіні. Та швидко показалася хиба в благороднім стремлінні роцдельців. Меншість кооператив купувала все в гуртвіні і власним капіталом її удержувала, більшість оминала свою гуртвіню, не доставляла їй капіталів, хоч приходила до гуртвіні по ті товари, які в ній були дешевші, чим деінде. По трьох літах існування треба було звинути гуртвіню. Та перша проба zorganizувати кооперативну гуртвіню не була даремна. Пізнано власні хиби. Також переконалися, що для існування гуртвіні треба змінити тоді ще лихі англійські закони, на яких основувалися кооперативи. Той досвід став опісля в пригоді. Його використано при організуванні гуртвіні всіх англійських кооператив і та гуртвіня стала найбільшим кооперативним підприємством світа.

Рочдельські ткачі осталися вірними заповітові творців кооперації, які радили старатися за піднесення народньої освіти. У своїй кооперативі переконалися вони швидко, що хоч освіта потрібна для всіх, та однак для кооператив освіта це питання життя, тому визначають Рочдельці $2\frac{1}{2}\%$ річно надвишки на просвітній фонд і отворяють першу школу для дітей членів, потім вечірні курси для дорослих, після того народній університет з трьома віділами: технічним, науки і штуки. Товариство має велику бібліотеку з кілька десятками тисячів томів книжок, велику читальняну салю, 19 менших читальняних саль при філіях, в яких є всі більші англійські денники, тижневики, місячники і кварталники.

Так-то розвинулася перша споживча кооператива, з основателів якої при відкритті skleпу всі сміялися.

(Ширше про рочдельську кооперативу розповіджено в книзі: А. Гаврилко: «Кооператива, з якої походить споживча кооперація». Видав РСУК).

Як можна боротися з позичковою лихвою?

Часи грошевої господарки.

У дрібного хлібороба знаходяться готові гроші хіба раз в рік, в осени або в зимі по продажу хліба або худоби. Правда, і серед року буває деякий гріш чи то придбаний зарібком, чи з продажу дробу, яець, молока й молочних продуктів. Але все те дрібні приходи, які зараз розходяться в господарстві. Більші гроші може хлібороб мати раз в рік. А тут в господарстві треба грошей цілий час. Давно вже минув той час, коли то свого хліба ставало мужикові на цілий рік, коли одержу, обуву і світло приготувлялося вдома, коли податки і видатки на різні потреби вплачувались продуктами (хлібом, льном, шерстю, яйцями, курми і т. д.). Тепер в кожному господарстві купується майже що дня всякого товару на торгах і по склепах. Тепер і податки громадські, всякі додатки та церковні треби оплачує господар готовими грішми.

Для господарства купує мужик вже і насіння, пашу для худібки, віз, плуг, сівалку і всякі інші хліборобські знаряди, дерево на будову хати, одержу, обуву, корови і коні. А на все треба готових грошей. Гроші потрібні мужикові на заплату політку, на відправу парубка в дорогу за зарібками в далекі краї. Гроші потрібні і на те, аби хлібороб не

мусів продавати хліб на пні або зараз по жнивах, коли ціна дуже низька і за купця тяжко, бо продаж в такий недогідний час получений з великою втратою.

І ще більше потрібно грошей, коли хлібороб схоче завести в своїм господарстві ліпший спосіб господарки намість старого пережитого, як, наприклад, захоче він замість диких трав засіяти сіножаті і пасовиска добірною мішанкою і загноїти добре землю худобячими і помічними погноями. В багатіях селах зачинають уживати в господарстві складніших віялок і молотілок, а на те знов таки треба грошей.

Як збирають хлібороби потрібні їм гроші?

Аби здобути собі потрібні гроші, продає наш мужик часом і конечну для його господарства худібку, наймається за дешеву плату на ліпшу роботу в пана або дуки (богача) і бере завдаток на відробок та відрабляє той заробок, часом запускаючи навіть своє власне господарство. Коли цього не хоче робити, він мусить позичити десь гроші на сплату, або брати в купців ріжний товар на борг. Услівя такого довгу грошима або товарами бувають дуже тяжкі. За грошевий кредит віритель вимагає високий процент, котрий буває тим більший, чим в більших клопотах довжник і чим більша небезпека для вірителя.

І так хлібороб ніяким чином не може здобути конечного до ведення господарки оборотного капіталу, хіба лиш на лихварський процент. Це можна пояснити лиш недостаточним способом організації сільського кредиту. Бо досвід почтових щадниць і інших кас показує, що й по селах є

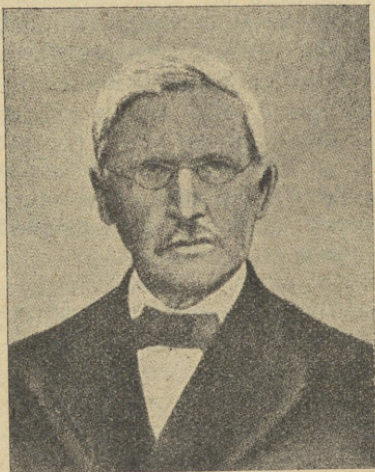
досить готових грошей. Почтові щадниці збирають по селах вкладками сотки мільонів. Окрім того є люди, що нікому не повірять своїх грошей, але тримають готівку дома в якимсь сховищу. Часом довідуються люди, що хтось мав дома готові гроші аж тоді, як вони пропали, як їх злодій викрав або вогонь спалив. Такі сховані дома гроші не приносять жадної користі ані властителяві ані громаді. Буває й так, що чоловік повірить свої, заощаджені тяжкою працею гроші купцеві або лихвареві за певну участь в зиску. Такий купець або лихвар роздає відтак ті гроші або товар під лихварськими услів'ями на велику шкоду цілої громади. А вже не рахуємо тих величезних сум, що їх селяни прокурюють без ніякої користі для себе. Це є теж величезні капітали, які можнаби вжити на організацію кредиту.

**Одинокий спосіб ратунку — добре ведена
райфайзенська каса.**

Аби затримати сільські гроші в селі, в руках самих хліборобів і не пустити їх в руки купців, лихварів або до міських банків, треба конечно завести в селі касу, котра збиралаби заощаджені в селі гроші вкладками щадничими і вжила їх для кредиту під догідними умовами на хліборобські потреби. При тім вкладники виходять на свій рахунок, бо не потребують тримати грошей дома, де вони й при найліпшій сховку можуть пропасти, ані не треба йому йти до міста, аби дати їх на вжиток ворогам хліборобського населення, а до того мають ще й кращий процент, як по міських касах. І ті, що потребують кредиту, мають вигоду в разі по-

треби, бо не потребують багатства за позичкою до міста, що все одержано з всякими коштами, ані звертатися до лихварів, що з мужика висисають останні соки.

Такими товариськими касами по селах є сільські каси позичкові і шадничі системи Райфайзена. (Райфайзен жив в Німеччині в другій поло-

Фрідріх Райфайзен.

вині минулого століття і він перший зачав заводити по селах товариські кооперативні каси).

Як працюють райфайзенські каси.

Аби наші села могли піднятися з бід і дійти до добробуту, для того треба як слід впорядкувати

грошевий рух. Треба на самий період, щоби гроші не виходили (без потреби) з села, бо тоді з них ніхто з селян користи не буде мати. Наприклад, ті гроші, що йдуть на горілку і пиво — їх ніхто вже в селі не буде бачити. (Те саме з грішми за куриво. Так само з грішми, що їх несемо у приватні міські банки і каси).

Відтак треба, щоби ті гроші, які в селі є, не лежали дурно по скринях і під стріхою, без проценту, бо з них тоді також жадної користи ні тому, що має гроші, бо вони лежать даремно без проценту, ні тому, що потребує гроший і міг би дати процент, аби йно лиш було де позичити.

З грішми те саме, як з худобою на ярмарку. Чим менше худоби на продаж, тим вона дороща. Чим більше гроший лежить без руху, чим менше таких гроший, що ходять з рук до рук, а чим менше таких гроший, що їх можна позичити, тим ті гроші дорощі. Як, наприклад, 20 людей тримають свої гроші без руху, а лиш 2 віддають їх на процент, то до тих двох збігаються всі, хто лиш потребує гроший і один навперед другого підвищують то процент то вигоду, аби лиш гроший дістати. Так повстає лихва, бо такий лихвар бере скільки захоче. Він знає, що як не візьме Іван, то завтра прийде Петро й ще буде просити, щоб йому гроший позичити.

На те й закладаються всюди по селах райфайзенські (селянські) каси, щоби збирати гроші від тих, що мають заощаджені гроші, роздавати тим, що потребують гроший. Вони платять процент тим, що вкладають в них гроші, а беруть (невеликий) процент від тих, що позичають гроші. Таким способом в селі вводиться порядок з грішми. Хто

має який грошик, несе його до каси, а не тримає вдома. В касі вони й безпечніші все таки та процент прибуде. Є своя каса, є й вигода. Коли хотів, поклав, коли хотів, взяв. Не треба вдома їх стерегти і вони дома не вистоять нічого.

З райфайзенської каси є ще й друга вигода. Коли треба грошей, то є де позичити. Не треба ходити по під хати, кланятися, просити, платити великий процент (і різні додатки й вигоди). Кожний член має право, коли йому треба, позичити з каси гроші за процент не треба тургуватися, бо він для всіх однаковий. В сільській касі все свої люди. В старшині (управі) знакомі. Прийдеш, розкажеш і справа скінчена. Тому така каса в селі дуже потрібна.

Звідки взяти капітал для сільських кас?

Як видно, в нас знайдеться багато джерел, відки можуть бути щадничі вкладки. (З продажу худоби і набілу, з різних зарібків, з домашнього промислу і т. д.). Ціле діло в тім, щоби з одного боку ширити освіту і заохоту до ощадности, а з другого боку давати нагоду до ощадности. А тимчасом в нас по селах поїдають всі ті ощадности шинки, куди нарід зносить і складає велику пайку своїх зарібків, а де коли навіть те, чого не заробив і що, яко довг, обтяжує працю і маєток хлібороба. Те, що вложено до такої шинкарської скарбони, годі вже відобрати. Се не ощадність, яка росте і причинює сил і маєтку. Се пропащі гроші, які тягнуть за собою дальшу втрату тілесного здоровля і духової сили. Такі густо засіяні шинки близькі, діяльні і запопадливі та ревні в притягуванні чужих ощадностей. Кілько там пропадає гіркої кервавиці, сил, кілько

марнується дорогого часу. Часто буває, що не раз діяльні і роботящі люди тягнуться з останнього на трактаменти і розкидають гірко запрацьовані гроші. Так люди привикають видавати свою працю з рук, не думаючи про завтрішній день. Наші щедрі христини і пишні весіля, (далі ті суми, що тургують трафіки що тижня за тютюн) є доказом, що гроші в нас є, треба лиш зайнятися тим, щоби їх направити туди, куди слід, до сільської каси, райфайзенки.

Найтяще зробити початок, а вже відтак справа йде наперед сама собою і добрим прикладом. Як в громаді знайдеться кілька таких, що зачнуть вкладати до каси вкладки щадничі (невеличкі, але правильно що тижня), то слідом за ними підуть інші, аби не бути гіршими, аби і про них пішла добра слава у людей. Хто має дрібні заощаджені гроші, особливо діти і слуги або й старші, відкладають їх і тримають їх доти, доки не загостить до них післанець каси (вибраний членами збирач). Молодь зростає під покровом такої діяльності каси і поки дівчина або хлопець дійде до повних літ, призбирає собі тим часом спору суму гроший, що придатуться чи на віно, чи на купно книжки, чи навіть на початок господарства або якогось підприємства. А хто сам привик за молоду щадити, той і своїх дітей виховає до ощадности.

Замість вічно напастувати Союз новими безпестанними позичками, повинні наші каси насамперед дбати про вкладки щадничі і вишукувати способів, як-би людей заохочувати до ощадности.

(З книжки: „Значіне щадничо позичкових кас системи Райфайзена“. Чернівці, 1911. Спількова Бібліотека, редактор Др. Лев Когут. — Речення в скобках вставлені нами. Ред.)

Про „Лапшинське диво“.

(Як кооператива в Лапшині з вкладок по 10 грошів призбирала 5 тисяч оборотового капіталу).

Кооператива „Власними Силами“ в Лапшині коло Бережан зачала 1926 р. збирати по селі дрібні вкладки по 10 грошів що тижня. Для збирання цих вкладок вибрано осібного чоловіка. Хто зложив 10 вкладок, отже мав разом 1 золотий, мав вже право дістати позичку в кооперативі. Позички видаються невеликі, найбільше 5 долярів.

Цей почин кооперативи зустрів дуже щирий відгомін в селі. Старі і молоді, хлопці й дівчата зачали вкладати дрібні грошики і по якимсь часі призбирали собі поважні квоти. Також в школі учитель заснував вкладкову касу, де збирає дрібні вкладки. Від вкладок кожний дістає процент.

В р. 1926 було членів 186 і з того 83 господарів, 16 жінок, 64 хлопців позашкільного віку і 22 дівчат.

В р. 1927 було вже 287 членів: 105 господарів, 63 жінок, 83 хлопців, 36 дівчат.

Всі люблять свою касу, бо вона є їх приятелем і другом; не одному вже допомогла в тяжку хвилину. Ось що розказують лапшинські люди:

„Наклав господар фіру сіна на винаймленій від жида сіножаті, а жид сіна не пускає: заплати перше 13 золотих, що винен. Господар був членом нашої каси, мав вкладок на 1, 20 зол. Дістав позичку на простий клаптик паперу, вертає на поле, привозить сіно. За тиждень позичку вернув“.

Не один хлопець вже наскладав собі на капелюх, деякі складають собі до війська, а не одній вже буде недалеко на віно.

Подивіться, як швидко росли вкладки в лапшинської райфайзенці (сільській касі):

За перший піврік 1926 зібрано вкладок 306 золотих.

За другий піврік 1926 зібрано вкладок 495 золотих.

За перший піврік 1927 зібрано вкладок 997 золотих.

На день 1. квітня 1928 було в касі вкладок: від старших 3.764 золотих, від молодших (зі школи) 1.140 золотих — разом 4.904 золотих.

Таким способом за нецілих 2 роки кооператива вратувала селові близько 5 тисяч золотих, що були б пішли на тютюн, цукорки або горілку;

І кажуть, що в нашій селі нема капіталу! З такою сумою грошей кооператива вже може сміливо давати позичку своїм членам і витягати їх з пазурів лихви! В р. 1927 вона дійсно уділила вже 135 членам позичок на суму 4.613 золотих.

Все те зроблено власними силами, без сотика кредиту з міста.

Вступайте в сліди Лапшина!

К. К.

(Ширше про це розказано в книжочці: А. Божиковський „На зустріч майбутности“. Львів, 1928. Видав РСУК

Головніші дати з історії всесвітньої і української кооперації.

Рік.		
1771	народився	Роберт Овен.
1785	”	Вільям Кінг
1814	”	Чарльз Говартс.
1829	”	М. Баллін, перший пропагатор кооп. ідеї на Україні (помер 1904).
1842	”	Віктор Козлов (товариш Балліна).
1844	засновано	Рочдельське споживче товариство.
1844	народився	Микола Зібер (один з піонерів укр. кооперації; помер 1888).
1847	”	Шарль Жід.
1848	”	Василь Нагірний, основоположник „Народної Торгівлі“; (пом. 1921).
1858	помер	Роберт Овен.
1859	засновано	в Німеччині Заг. Союз Шульце.
1859	народився	Микола В. Левитський (артільний батько).
1864	засновано	в Англії першу гуртівню споживч. кооператив.
1866	”	на Україні першу споживчу кооперативу (у Харкові — М. Баллін).
1868	”	у Києві перше „Т-во споживачів“ при участі (М. Зібера, М. Драгоманова, О. Кістяківського, В. Антоновича і др. членів „Старої Громади“).
1869	”	на Україні перше ощадно-позичкове т-во (Гадяч на Полтавщині).
1871	”	в Англії Союз кооператив (не торговельний).

- 1874 народився Христофор Барановський, основоположник Київського Союзбанку, відтак Українбанку.
- 1877 засновано Райфайзенський Союз (Німеччина).
- 1877 народився Василь Доманицький (помер 1910).
- 1878 засновано першу трудову артіль М. Левитського (з учнів гімназії).
- 1882 „ першу молочарську кооперативу в Гедінгу в Данії.
- 1883 „ „Народню Торговлю“ у Львові.
- 1887 перша спільна обробка землі артільщиками під проводом М. Левитського в Олександрівському повіті.
- 1890 засновано Державний Союз с.-госп. кооператив в Німеччині (офенбахський).
- 1892 „ асерукац. Т-во „Дністер“ у Львові.
- 1894 „ перше кредитове т-во „Віра“ в Перемишлі.
- 1895 „ краєве т-во „Дністер“ у Львові.
- 1895 відбувся перший Конгрес Міжнародного кооперативного Союзу в Лондоні.
- 1898 засновано Краєвий Союз Кредитовий у Львові — „Центробанк“.
- 1898 „ Московський Союз споживчої кооперації — „Центросоюз“.
- 1898 постала перша кооператива на Закарпатті (тепер в Ч. С. Р.).
- 1899 засновано Краєвий Союз господарсько-торговельних спілок, (пізніше „Центросоюз“, Союз повітових союзів кооператив.
- 1899 повстали на Буковині перші українські кооперативи, засновані д-ром Степаном Смаль-

- Стоцьким. Це були перші райфайзенки в Бергомені н. С. і в Раранчу.
- 1901 засновано перший на Україні Союз кредитових кооператив (у Бердянську).
- 1902 відбувся зїзд Заг. Союзу (Шульце) в Крайцнах (Німеччина) і відділення споживчих кооператив в окремих Союз.
- 1903 засновано „Союз руских хліборобських спілок“ на Буковині „Селянська Каса“ в Чернівцях.
- 1903 почав виходити на Буковині перший український економічний часопис „Вістник Союзу руских хліборобських спілок на Буковині Селянська Каса“; від 1904 р. під назвою „Народне Богатство“ (Чернівці, двотижневик).
- 1904 почав виходити в Галичині економічно-господарський місячник „Економіст“, орган Краєвого Союзу ревізійного у Львові.
- 1904 засновано Краєвий Союз ревізійний у Львові.
- 1907 засновано Краєвий Союз господарсько-молочарський в Стрию, пізніше у Львові — „Маслосоюз“.
- 1908 відбувся перший Всеросійський зїзд кооперації в Москві.
- 1909 відбувся перший Просвітньо-економічний Конгрес у Львові.
- 1909 засновано для народу популярний кооперативно-економічний місячник „Самопоміч“; вид. Краєвий Союз Ревізійний у Львові.
- 1911 заснований у Львові Краєвий Союз для хову і збуту худоби.
- 1912 засновано у Києві т-во „Наша Кооперація“ і часопис тієїж назви.

- 1913 відбувся другий Всеросійський зїзд кооперації у Київі.
- 1917 засновані головні центральні української кооперації у Київі: „Дніпросоюз“, „Централ“ і Українбанк та „Центральний український кооперативний Комітет“, об'єднання всіх кооперативних централей у Київі.
- 1917 (травень) відбувся I. Всеукр. кооп. зїзд у Київі.
- 1917 (серпень) „ II. „ „ „ „ „ „
- 1918 відбувся III. Всеукраїн. кооперат. зїзд у Київі.
- 1918 заснована „Книгоспілка“ (Київ).
- 1918 заснований журнал „Українська кооперація“ у Київі під редакцією проф. М. Туган-Барановського.
- 1919 ліквідовано „Українбанк“ комуністичною владою.
- 1920 засновано Кооперативний інститут ім. М. Туган-Барановського у Київі (1922 переіменований в кооп. технікум).
- 1920 ліквідованні українські кооперативні центральні большевицькою владою.
- 1920 засновано „Вукопспілку“ у Харкові (на місці „Дніпросоюза“).
- 1920 відновлено Краєвий Союз ревізійний у Львові під назвою: „Ревізійний союз укр. кооператив“.
- 1920 повстав Краєвий кооперативний Союз в Ужгороді.
- 1920 засновано у Львові Краєвий Комітет організації кооператив (К. К. О. К.)
- 1921 відбувся Перший краєвий кооперат. Зїзд у Львові (2.XI.)
- 1922 відновлено діяльність „Маслосоюзу“ по війні.

- 1923 появилсь декрет про добровільне членство в радянській кооперації (28.XII.)
- 1923 засновані перші „Повітові (окружні) Союзи кооператив“ по цей бік Збруча.
- 1923 зміна статута „Народної Торговлі“ (Львів) в напрямі допущення кооператив до більшого впливу в управі Н. Т.
- 1924 засновано у Львові „Центросоюз“, Союз повітових кооперативних союзів.
- 1924 повстав „Краєвий Союз господарських і кред. Дружеств в Подкарпатській Русі“ (Ужгород).
- 1925 повстав в дорозі злиття Краєв. кооп. союзу і Краєвого Союзу госп. і кред. дружеств — Краєвий Дружествений Союз“ в Ужгороді.
- 1925 ділове порозуміння між „Центросоюзом“ і „Народною Торговлею“ що до спільного ведення споживчого відділу.
- 1925 „Центробанк“ (Краєв. Союз кред. у Львові) переходить на засаду кредитування тільки кооператив, хоч і залишає в своїм складі фізичне членство.
- 1927 ліквідовано „Краєв. союз для хову і збуту худоби“ у Львові.

Література до I. частини.

Хто бльше цікавиться історією кооперації, тому треба читати такі книжки:

М. І. Туган-Барановський: Кооперація, і її суспільно-економічна природа і мета. Київ, 1919.

Я. Грабів: Історія української кооперації. Прага, 1924 (вид. Селянської Спілки).

П. Височанський: Коротка історія кооп. руху на Україні. Харків, 1925.

Більші праці.

S. Wojciechowski: Кооперация w rozwoju historycznym. Warszawa, 1923.

С. Бородаєвський: Історія кооперації. Прага, 1925.

Контрольні запитання.

Щоби перевірити, що Ви скористали з читання цієї книжечки, дайте відповідь на такі запитання:

1. В якому столітті почався розвиток кооперативного руху?
2. Чи давніше не було щось подібного до кооперації? Чим воно ріжнилось?
3. Чому перших апостолів кооп. руху прозвано утопістами (мрійниками)?
4. Що значить слово кооперація?
5. Хто на Україні перший почав проповідувати ідею вільних спілок?
6. Де і коли було засноване перше кооперативне товариство на укр. землях?
7. Яких знаєте визначніших кооперативних діячів України?
8. Коли і ким було засновано рочдельське споживче товариство?
9. Чому в Англії найбільше розвинулися споживчі кооперативи, а в Німеччині, Франції і других краях більше кредитові і с.-господарські?
10. Хто були: Шульце-Деліч і Райфайзен?
11. Яка ріжниця між касами, що вони засновували?
12. Чому село повинно мати свою касу?
13. Коли кредит дорожче, а коли дешевіше?
14. Вчисліть, які роди кооператив ви вже пізнали?

На новий шлях.

— — — — —
Не сліз потрібно, щоб ставать до бою!
Не сльози — силу й жар візьми за зброю,
Ту силу, що любов у груди лле,
Ту міць, щоб думи в діло осущати,
Той жар, щоб з злом боротись і прощати
Все, чим тебе невіра й злоба бе!
Той жар, щоб вірить в правди світ і ждати,
І йти на труд без слави і заплати,
Як сонце й дощ працюють по лугах,
Як роси ті на пупянки дрімучі
Падуть, щоб цвіти з них розвить пахучі...
Як маєш стільки сил — то йди
на новий шлях!

Уляна Кравченко.

II.
ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Наукове означення кооперативи.

Кооператива є підприємство. Чим же вона відрізняється від інших підприємств?

Підприємства можна поділити на дві групи: капіталістичні й некапіталістичні. Звичайно думають, що капіталістичні є ті підприємства, що праця в них провадиться найманими робітниками. Одначе безпідставність такого розуміння суті капіталістичного підприємства цілком ясна з того, що з цієї точки погляду неможливо розмежувати кооперативні і капіталістичні підприємства. Одже ж величезна більшість кооперативних підприємств (всі опріч трудових кооператив) заснована на користуванні найманою працею. Через це треба пошукати іншої ознаки для характеристики капіталістичних підприємств.

На мою думку видатною ознакою капіталістичного підприємства є те, що зиск капіталістичного підприємства не є заснований на праці особи, що має цей зиск, що це є зиск нетрудовий; цього зиску капіталіст намагається добути як найбільше. Ця ціль може бути досягнена як за допомогою користування найманою працею, так і без неї. Лихвар має своє підприємство і його взагалі визнають капіталістом. Але лихвар може досягати своєї мети без допомоги найманих робітників, позаяк роздавання капіталу на проценти не вимагає особливих трудових зусиль. Підприємство лихвара

є капіталістичне тому, що лихвар добуває з нього прибуток, не утворений його особистою працею.

Таким чином, ми нашли певну ознаку капіталістичних підприємств. Значить некапіталістичні підприємства будуть ті, яких зиск має трудовий характер. Ті підприємства можуть знова бути двох родів: одиничні і гуртові, або кооперативи. Підприємство ремісника чи селянина, що працює без допомоги найманого робітника, є одиничне некапіталістичне (трудове) підприємство. Навпаки, підприємство продукційної артілі або споживчого товариства це гуртове, себто кооперативне, некапіталістичне підприємство.

Таким чином ми приходимо до такого визначення кооперативного підприємства:

Кооператива це господарське підприємство декількох осіб, котрі з доброї волі зєдналися. Вона має за ціль не добування найбільшого прибутку на капітал, а навпаки, через спільне господарювання, збільшувати трудовий дохід членів або зменшувати їхні видатки.

Отже кооперативне підприємство характеризується трьома певними ознаками: 1) своєю некапіталістичною метою, 2) добровільністю свого устрою і 3) своїм гуртуванням, себто спільним господарюванням.

З такого погляду ніяке підприємство капіталістичних підприємців не буде кооперативою, хочби воно заховалося під форму кооперативи і ось по якій причині:

Капіталіст завжди дбає про найбільший прибуток на свій капітал. Коли великі землевласники заснують спілковий цукровар, то все таки їхня мета є

придбати найбільший прибуток на витрачений капітал, бо іншої мети капіталістичне підприємство не може мати. Навпаки, коли цілком такий самий цукроварний завод належить не великим землевласникам, а дрібним селянам, то він є кооперативне підприємство, бо в такому разі завод має своєю метою не капіталістичний прибуток, тільки зберігання в руках селян як найбільшої частки їх трудового продукту. Якби не було кооперативного цукровару, то ця частка праці селян пішлаб в руки торговельного капіталу.

М. І. Туган-Барановський.

(з книжки „Кооперація, соціально-економічна природа її та мета“. Київ, 1918).

Чим рiзниться кооператива вiд приватного підприємства?

(Дефініція кооперативи).

1. Кооператива не працює для зиску, тільки для користи господарств своїх членів. Не буде, наприклад, кооперацією ведення якогось підприємства, що не має нічого спільного з господарством членів кооперативи.

2. Метою кооперативи є охорона праці членів. Кооператива робить одно з двох: або зменшує видатки членів в їх трудових господарствах, або збільшує трудові доходи членів, або взагалі дає їм працю. Нетрудових (капіталістичних, спекуляційних) інтересів кооператива не боронить, ані їх сама не робить.

3. Кооператива не може закрити взагалі вступ

нових членів, бо вона є установою громадською, не приватною.

4. Майно кооперативи, крім уділів (паїв), є неподільним добром громадським.

5. Членство в кооперативі є добровільне, не примусове.

6. Кожний член кооперативи, хочби вплатив й кілька паїв (уділів), має тільки один голос на загальних зборах, а це тому, що кооператива є установа демократична, що зберігає рівність членів між собою.

7. Будучи установою демократичною, кооператива вибирає свої виконавчі органи більшістю голосів і ставить над ними демократичну контролю, щоби унеможливити диктатуру одиниць, чи груп.

8. З надвишки своєї торговельної діяльності кооператива творить резервовий капітал на своє укріплення, решту повертає своїм членам в формі зворотів і доплат; частину призначає на культурні і освітні цілі.

9. Кооператива має не тільки господарські, а й культурні завдання; вона має бути школою суспільного виховання своїх членів і українського народу взагалі.

10. Остаточною метою кооперації є виховати в трудовім народі почуття солідарности і взаємодомочі, привчаючи його до спільчанства на кожній ділянці суспільного життя, особливо ж в продукції (виробництві) і обміні матеріяльних дібр.

К. Коберський.

Кооперація як засіб оборони слабших верств.

Підметом народнього господарства, — а ним є загал спільних відносин, які складаються між людьми на підставі господарської їх діяльності, — могли стати ширші народні маси аж по поваленні февдального устрою.

Почин ломання февдальних пережитків дала велика французька революція. День 27 серпня 1789 зробив рішучий перелім в трактуванні народніх мас. Тоді, по проголошенні признання прав людини, демократичні кличі свободи, рівности, побратимства вникали у всі ділянки суспільного життя і згодом вивели народні маси з предметового трактування їх февдальним устроєм.

Розвій європейської культури в XIX. столітті ціхує вправді демократизація під оглядом суспільно-політичним, але рівночасно й концентрація капіталу під оглядом економічним. Виростає великий капітал, який не згірше упривілеєного февдального володаря поневолює широкі верстви трудового люду. Великий капітал шахує демократизацію економічного життя. Він підпорядковує своїм господарським цілям — шляхом вимінного відношення — господарську діяльність щораз то ширших верств населення. Метою його є осягнути для себе зиск. Великий капітал визискує отже господарську діяльність економічно слабших, розростається сам коштом трудового люду, підриває йому економічні основи буття, а тим самим держить трудові маси здалека від участі в культурнім і політичнім житті.

Демократизація культури і політичних устроїв терпить під гнетом капіталістичного февдалізму.

Народні маси, як підмет народнього господарства, не могли байдуже приймати нового поневолення. Спільність інтересів свободних народніх мас привела їх до співжиття, опертого на спільности як ідейних, так і матеріяльних потреб і стремлінь. Відчування спільних потреб і утожсамлювання їх з індивідуальним інтересом вязало одиниці в суспільну ткань переняту ідеєю солідарности в житті суспільнім і господарським. У порога новітніх часів відживає занедбана і забута асоціяція осіб, як послідовність прав людини, серед яких філософи з доби великої французької революції право гуртування осіб признали за право природи, за постулят людства.

Родиться з мраки утопійного соціалізму ідея кооперації. Повстають гуртування осіб, як таких, та їх особистих моральних і матеріяльних сил, гуртування приступні для всіх, які хочуть і можуть належати до них, гуртування, які на платформі солідарности у діланні, — одного з головних проявів альтруїзму, — бажають досягнути спільні цілі. Економічною програмою кооперативних асоціяцій є як найповніше заспокоєння господарських потреб суспільности шляхом реформи посередництва (торговлі) і продукції. Вдаряють вони у зиск і усувають спір між капіталом і працею.

Усуванням визиску кладе кооперація основи справедливої участі суспільности в розділі народнього маєтку і створює для найширших мас матеріяльні основи духової культури. Господарські зусилля вважає кооперація засобом до досягнення

вищих цілей людства. Тим самим стає кооперація найвищою суспільною ідеєю. Вона забезпечує господарським дробам можливість стати поважним господарським чинником шляхом об'єднання й найдрібніших сил. Вона творить противагу вибуялому капіталізму, рятує дрібних від його гнету, а рівночасно повнить велику суспільну місію реформи нездорового господарського устрою, опертого на жадобі зиску. Кооперація кладе основи під демократизацію усіх ділянок суспільного життя.

Ю. Павликовскій.

(„Слідами розвою ідеї кооперації в Народній Торговлі«).

Які є роди кооператив?

(Класифікація кооператив).

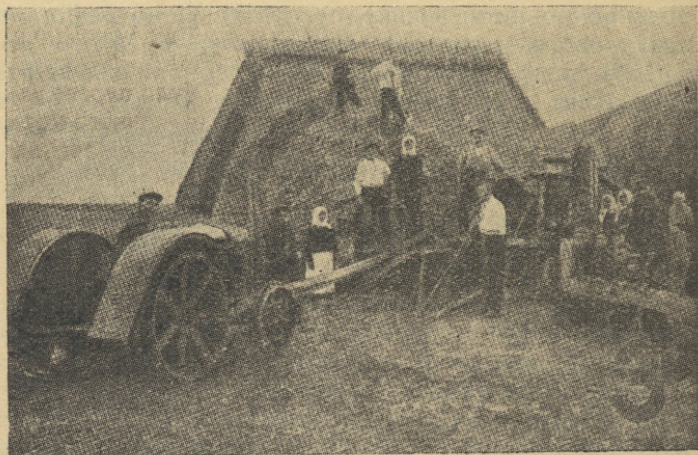
Спільчанство охоплює щораз то більше господарських справ людей; от тому то і маємо днесь вже ріжні відміни кооперативних товариств.

Найбільше прийнято такі назви:

1. Споживчі кооперативи. Це є крамниці, що старають для своїх членів всякий крам, товар, що потрібний до дому (не до господарства): отже всякі харчі, одяг, обуву, кухонні прибори, нафту і под. Такі чисто споживчі крамниці є понайбільше в містах; найбільше в числі їхніх членів є робітників. Союзи таких кооператив удержують навіть власні фабрики для виробу таких товарів, як мило, обuva, маргарина, пекарні для випіку хліба то-що.

Наші сільські крамниці є споживчі, тому що старають своїм членам споживчий товар, але крім того вони ще доставляють їм і господарські по-

треби (помічні погної, насіння, машини, залізо і т. д.). Також відбирають від своїх членів їх господарські продукти: яйця, зерно, картоплю, фасолю, клочча і т. д. Отже вони не є ані чисто споживчі, ані чисто господарські, тільки мішані. Ми їх тому й

З життя нашої кооперації: спілковий трактор молотить.

називаємо: господарсько-споживчими кооперативами.

2. Сільсько-господарські кооперативи. Це є звичайно більші, районні товариства на кілька сіл або й кількадесять. Звичайно це є спеціальні товариства, напр. молочарські спілки; спілки для спільного вживання машин (машинові); спілки для збуту збіжжя, бараболь, та інших земле-

плодів („магазинів“); спілки млинарські; спілки бурякові (для спільного плекання цукрового буряка); спілки хмелярські; спілки пасічників, спілки для збуту й перерібки ярини й овочів; спілки насіннові для закупна насіння і т. д.

Крім молочарень у нас ще таких кооператив майже нема. Тай молочарські спілки в нас звичайно ведуть попри це ще й споживчу торгівлю, отже є мішані (молочарсько-споживчі).

3. Кредитові кооперативи. Це є спілкові каси міські і сільські. Міські держаться системи Шульцого з Деліч, сільські системи Рвайфайзена, яка є для села найбільше відповідна. Союзи таких кас є банками кооперації.

У нас сільських (райфайзенських) кас є небагато, та й то належать вони головно під польський Краєвий Патронат (урядовий). Зате в культурніших краях нема майже села без своєї каси, що збирає дрібні ощадности і дає невеликі, зате довшеречинцеві позички членам.

Це є три головні (найчисленніші), роди кооператив. Крім них є ще безліч різних спеціальних кооператив. Напр. кооперативи асекураційні; кооперативи для закупна сирівцю для ремісників; кооперативи мешкальні (для винайму і будови власних помешкань); кооперативи будівельні, в яких членами є будівельні майстри і робітники, вони ставлять доми тим, хто їх потребує; кооперативи виробничі (промислові) для спільного ведення різних промислів і варстатів; кооперативи трудові (артілі), що беруть на себе гуртом виконання якоїсь праці (носильщики, партії женців, лісорубів і т. д.).

Є далі кооперативи театральні, співацькі, шкільні, видавничі і т. д.

Взагалі немає днесь кутка, куди не заглянула б творча ідея кооперації. Вона вітає скрізь, де працю визискують і де ця чесна, продуктивна праця бажає визволення.

К. К.

Найвища форма суспільного ладу.

Історично кооперація утворена пристосуванням соціалістичного ідеалу до умов капіталістичного оточення. Соціалістичні ідеї, кинуті на капіталістичний ґрунт, дали своєрідний плід — кооперацію. Через те кооперація, як вона реально існує в сучасному суспільстві, має характер соціального компромісу: у ній є елементи і соціалістичного і капіталістичного устрою; їй належить деяка подвійність і компромісовість.*) З одного боку кооперація ставить собі метою оборону працюючих, боротьбу з капіталізмом у всіх його виявах: з капіталізмом грошовим, торговельним і промисловим. Цими ознаками кооперація наближається до соціалізму. Але з другого боку, вона бореться з капіталізмом тими засобами, що утворені ним самим, (торгівлею, організацією кредиту і т. д.). В тім і сила кооперації, що цей соціальний рух стоїть на ґрунті сучасної господарської системи.

Але ж я гадаю, що кооперація щось більше, як компроміс. Я гадаю, що в кооперації, крім компромісу, ще є щось инше, що стоїть вище ком-

*) Компроміс — відступлення від засади, свого рода „угодовство.“

промiсу з капіталізмом. На користь того говорить, на мою думку, ідеалістичний характер, який лежить в кооперативному рухові: Ідеалістичне натхнення керівників світової кооперації кидається в вічі навіть поверховному глядачеві. Що до цього, кооперативи нашого часу нагадують послідовників нової віри. Тисячі й тисячі кооператорів перенялися вірою, що кооперація відкрила для людськості чудесні золоті перспективи, що нова форма господарства принесе з собою загальне поєднання і загальну гармонію.

Кооперативний рух містить в собі високий соціяльний ідеалізм. Цей ідеалізм, ця готовість жертвувати своїми егоїстичними інтересами для інтересів вищого порядку уявляє саму основу кооперації, без котрої кооперативний рух не лише розвивається...

Отже кооперація в своєму принципі не є соціяльний компроміс (угодовство) і не є нища форма суспільної організації. Ні, кооперація, як добровільна договірна організація, в засаді уявляє собою найвищий тип суспільної організації, який тільки можемо собі уявити.

Все суспільство повинно стати кооперацією — ось що є найвищою метою суспільного розвитку і ми, кооператори повинні розуміти, що ми працюємо для здійснення найвищого суспільного ідеалу!

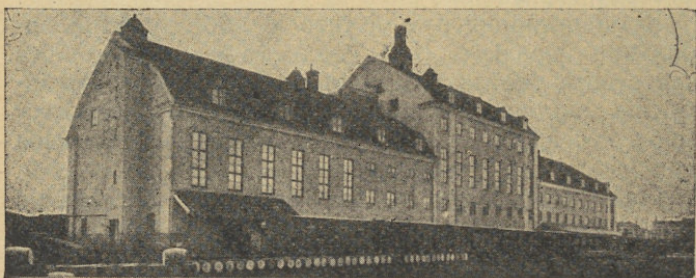
М. І. Туган-Барановський.

(З книжки »Кооперація і т. д.«. Київ, 1919).

Остаточна ціль кооперації.

Коли кооперація виросла вже в таку силу, якої не сподівалися її перші творці — не тільки самим кооператорам, а й ворогам цього нового руху почали насуватися думки: до чого ми йдемо? Куди це веде? Яка майбутність коперативного руху?

І почали роздумувати вчені економісти і соціологи та ставити здогади й теорії. Не підлягало сумніву, що йдемо до чогось великого, що одних

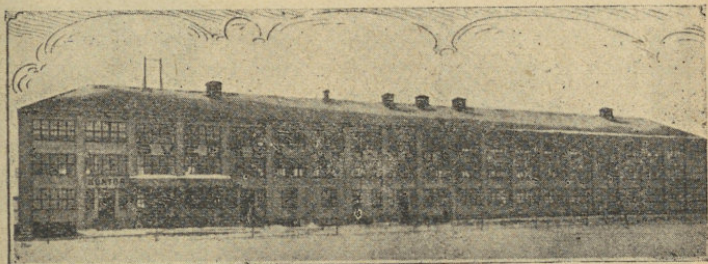
Кооперативна шведська фабрика маргарини

сповняє надіями, а других серце проймає гнівом і страхом.

Між спробами сформулювати економічну програму кооперації на перше місце висунулася програма французьких кооператорів з проф. Шарль Жідом на чолі (т. зв. німська школа інтегральної кооперації). Ш. Жід стоїть на становищі, що основою продукції має бути не жадоба зиску, тільки потреби споживання(чів). Отже треба передовсім зорганізувати споживачів і витиснути торговців; далі треба

зробити зайвими банкірів і промисловців тим способом, що союзи спож. кооперації позаснують свої власні банки і фабрики всього потрібного, нарешті ті союзи мають взятися і до рільничої продукції для своїх членів, закупаючи на власний рахунок ґрунти і організуючи великі фільварки і ферми.

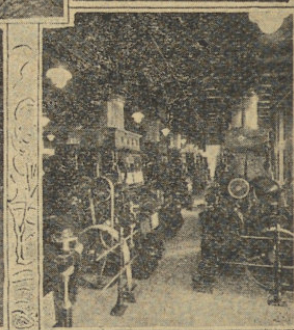
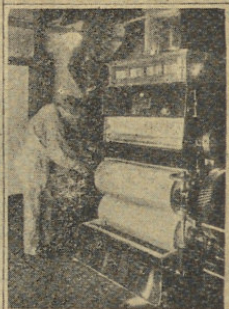
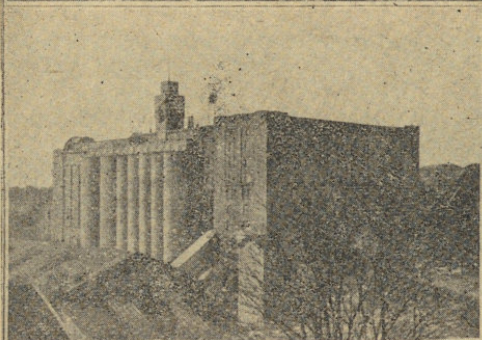
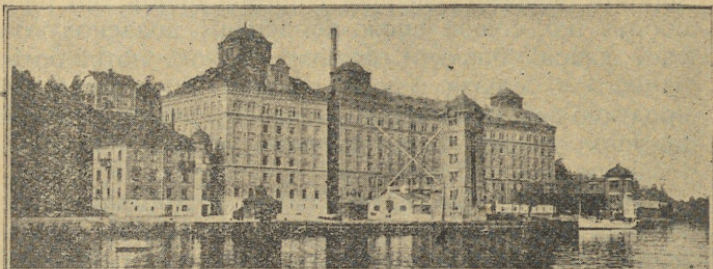
Так помалу ціле народне господарство має перейти на власність кооперації, на її місцеві і центральні організації; зникнуть приватні підприємці

Кооперативна шведська фабрика черевиків. (Виробляє в день 1000 пар черевиків.)

і господарі. а всі будуть працювати, як робітники чи урядовці на кооперативних фабриках і фільварках.

Ця теорія, хоч дуже ясна й проста, виявилася правдивою тільки частинно. Є правда, що кооперація може успішно заступити торговців і банки, а навіть чимало промислу взяти у свої руки. Але сільського господаря-селянина кооперація не заступить. Також не буде в силі кооперація взяти у свої

Млини шведської централі споживчих кооператив.

руки залізниці, пошту, водотяги, каналізацію, воєнну промисловість то-що, котрі зістануть в руках держави.

Отже днесь до теорії німської школи треба внести значні поправки. Кооперація мусить брати одночасно в оборону і споживача взагалі і дрібного селянина-продуцента. Скооперувавши таким способом все населення в центральних союзах споживчих і сільсько-господарських, кооперація витисне визискувачів і створить підстави під трудову кооперативну державу, що буде управлятися волею виборних демократичних органів. Це буде правдива „кооперативна республіка“, в якій не буде місця на життя без праці, чужим коштом.

К. К.

Кооперація і суспільне життя.

I. Кооперація і політика.

Кооперативний рух є рух суспільний, отже не дивниця, що в житті нераз виникають питання, як поставитися кооперації до різних інших суспільно-громадських справ: політичних, професійних, культурно-освітніх, церковних. Напр. при виборах до варшавського союму весною 1928 р. роздавалися голоси, щоб українські кооператори виставили свою листу кандидатів в посли, як окрема „партія кооперації“. На щастя цього не сталося, але це свідчить про те, що справа ця не досить всім ясна.

Кооперація є і буде передовсім рухом економічним, тоді як в політиці переплітаються крім господарських ще й многі інші інтереси й течії: культурні, віроісповідні, національні, клясові ітд.

Отже не диво, що для ведення політичної акції люди творять окремі організації, політичні партії, куди сходяться люди однакових політичних поглядів. Тимчасом кооператива у власнім інтересі не може ділити людей після їх політичних поглядів; вона мусить зеднувати до себе всіх, хто мають однакові господарські інтереси до кооперативи: споживча тягне всіх споживачів, с.-господарська — всіх господарів, кредитова — всіх, хто потребує кредиту або має гроші на ощадність ітд. — не дивлячись на їх політичне „вірую“. Це називаємо партійною неутральністю кооперації. Кооперація мусить берегти свою неутральність відносно всіх політичних партій тому, що господарські інтереси все-ж таки спільні ріжним людям навіть тоді, коли вони розділені політично. Засада партійної неутральности визнана нині загально в кооперативнім світі. Засаду цю прийняв також Загальний Збір Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові 1927 року.

Не визнають цієї засади кооператори в тих країнах, де панує партійна диктатура: напр. у фашистівській Італії, або в комуністичній Радянщині; але це роблять вони не з доброї волі, тільки під примусом пануючих режимів.

Як далеко має сягати неутральність кооперації? Чи й на національне питання? Це значить, чи кооператива має бути безнаціональною? На це треба відповісти заперечуючо. Нині вже загально прийнято, що люди еднаються в кооперативи по національному принципу: Німці в свої, Поляки в свої, Москалі у свої, Українці в свої. Очевидно — проти того, щоб у кооперативу прийняти кілька осіб іншої

національності, що живуть з нами у селі, неможна мати нічого, аби тільки з того не вирости в нутрі кооперативи тертя і політичні сварки.

Як належить переводити в практиці партійну нейтральність? Чи так, щоб заборонювати членам бути партійними людьми? Ні. Не так. Але так, щоби виминати політичних розмов на кооперативних зборах; щоби при виборах до управ і рад не дивитися абсолютно на те, якої хто партії, тільки чи він щирий Українець, чесна людина і чи вміє робити кооперативну роботу.

2. Кооперація і держава.

Від коли кооперація стала могутніти, з боку державних урядів почали появлятися думки, щоб цю нову громадську силу підчинити владі державній. Цього вповні досягли в країнах, де панує диктатура і намагаються до цього також по інших країнах, де ще держаться останки демократичного управління.

Найзручнішим способом, щоб, якто кажуть, „осідлати“ кооперацію і то способом дуже не впадаючим в око, є уділювання кооперативним організаціям субвенцій та кредитів на вигідних умовах. Таким способом царський уряд в Росії держав під своєю „опікою“ всю сільську кредитову кооперацію, виконуючи над нею усі чинности надзору і ревізії; подібним способом впливав на кооперацію (особливо сільську) німецький уряд, створивши „Центральну Пруську Касу“ для кредитування кооператив. В Галичині для того служить львівський „Патронат Рільничих Спілок“.

Одначе кооперація в особах своїх видних діячів

і організацій завжди відчувала таку „опіку“ і контролю, як приниження її гідності і гальмування її вільного розвитку, і то навіть в тих країнах, що мають свою національну владу. Творець німецької кооперації Шульце - Деліч говорив: Ані найменшої помочі з боку держави! Ніякої добродійности, ніякої протекції і привілеїв для кооперативів! Тільки власні сили і вкладки членів!

Цієї самої засади держалися і російські кооператори і вели боротьбу за свою самостійність від бюрократичного „догляду“ з боку органів міністерства фінансів. Колиж прийшла революція в 1917 р., тоді уряд, що мав керувати кооперативним життям, взагалі знесено. Кооперація почувала себе в силах стояти на власних ногах і управляти собою сама.

Кооператори не вимагають від держави ні субвенцій ні податкових привілеїв, бо вони знають, що нещасна та дитина, яку батьки дуже пестили. Також проти кредитів з державних джерел є рішучі спротиви в країнах здорового господарського розвитку, бо вони тягнуть за собою підлеглість кооперації чужородному, кооператорами невибираному, органу — державних урядовців.

Що-ж маємо казати ми, Українці під Польщею, для яких органи державної влади являються крім своїх звичайних хиб ще чужонаціональним чинником?

Українська кооперація мусить тим більше берегти свою фінансову незалежність від держави.

3. Кооперація і класові організації.

Окрім кооперативних організацій трудові верстви населення створили ще й другу, не менше

могучу форму самооборони: професійні (фахові, станові) організації. На перше місце, що до сили і значіння, висовуються професійні спілки робітників усіх фахів та їх центральні об'єднання і професійні об'єднання сільського населення („хліборобські союзи“, „селянські спілки“). Одні і другі надають нині напрям визвольній боротьбі двох головних груп населення: селянства і робітників.

Ясна річ, що одним і тим самим людям треба не раз працювати на керуючих місцях і в кооперації і в професійній організації, а може ще й у політичній партії. Виникає само собою питання, як розмежувати цю діяльність, щоб одна не перепиняла або навіть не шкодила другій?

Професійні організації є боеві органи клас (робітничої, селянської, ремісників, урядничої інтелігенції ітд.). Їх поле діяльності, це боротьба за добру оплату праці (як в службі, так і на своїм господарстві), за зниження податків, за охорону здоров'я і життя, за опіку в старості. Їх засоби боротьби є часто дуже гострі (страйк, бойкот, демонстрації ітд.), як взагалі класова боротьба носить чимало признак боротьби політичної. Отже вже з цієї причини не можна змішувати цілковито кооперації і професійних організацій. На цім тлі доходило до значних терть між професійними спілками і кооперативними організаціями. Звичайно бувало, що профес. організації, як органи певної суспільної класи, намагалися підчинити кооперацію собі, зокрема-ж матеріально. Одначе кооперативні організації розуміли невігоду такого тісного об'єднання, і хоч завжди стоять близько до професійних спілок тої класи, з котрої рекрутується більшість їх

членів, то все таки заховують свою правну і економічну самостійність.

4. Кооперація і церковні справи.

Як в різних інших краях, так і у нас є різні погляди на церковну справу, є різні віроісповідання, секти і боротьба між ними. В Галичині є непорозуміння внутрі греко-католиків, є православні, євангеліки і безцерковники. На Волині йде боротьба між прихильниками українізації церкви і старою московською церквою, та є теж уніяти.

Відношення кооперативи та головно її провідників в урядуванні мусить бути таке саме, як до політичних спорів: повна терпимість і нейтральність. Кооператива, як така, не сміє вести ніякої релігійної чи протирелігійної чи сектанської пропаганди. Членів кооперативи треба трактувати однаково, без огляду на їх релігійні пересвідчення.

К. Коберський.

Два шляхи до одної мети.

Одинока економічно-активна верства у нас, підстава нашого національного існування, це хліборобська верства, середні а переважно дрібні мужики та сільські півпролетарі, — верства, виставлена тепер на безпощадне оперування капіталізму (ще до того чужого), безборонна супроти него та відстала в своїм господарстві. Найважлишою задачею проте буде наше селянство виратувати з тої пропасти нужди, в якій тепер знаходиться і можливо піднести добробут мас. Насамперед треба заспокоїти голод мас; на то мусить бути звернена ціла

наша політична і економічна акція. Дперва як нарід буде мати хліб в руках, пізнає він, що не можна самим хлібом жити. Культурний ні політичний поступ неможливий, коли матеріальні, жолудкові потреби мас не заспокоєні як слід. До поліпшення матеріального положення нашого мужицтва потрібні і політичні реформи, але найголовніше средство, це економічна робота, це робота кооперації. Кооперація трафляє в сам корінь лиха, вона паралізує капіталістичний визиск на селі, змінює господарську позицію дрібного селянина, нищить до теперішню рутину, побільшує його доходи та уможливорює перехід до ліпшого, інтензивнішого господарства. Так усуває вона економічні причини нужди нашого селянства. Проте селян треба приготовляти і гуртувати до цеї спілкової самопомочи та поучувати про її значіння.

Хибним було перенесення точки тяжести нашого життя лиш на політичну сторону з занедбанням економічної роботи, що було слідним до недавна. Тепер це вже на щастя *tempi passati**). Селянинові говорилося про найріжніші політичні справи, нераз йому, дуже далекі й мало зрозумілі, а не порушувано найблищих йому пекучих, щоденних питань хліба. Тому політична звязь між селянством і нашими діячами не була органічна. В послідніх часах вже слідний зворот з цього шляху. Недоречним булоби знову попадати в другу односторонність і голосити, що

*) Минулі часи.

ціле політичне життя нічо не варто, його треба закинути і що приміром (бо й таке доводилося нам чути) одна райфайзенка більше значіння має для нас, як 25 послів, так само, як недоречним бувби висказ, що економічна діяльність є без найменшої вартости для селян, а все зробить „козацьке завзяття“. Ні, не зменшуючи інтензивности політичного життя, треба однак масу національної енергії вложити в економічну організацію. Політика у нас це надія на чужого, надія на публичну владу, а кооперація це суспільна і національна самопоміч. Публична влада має супроти нас обовязки, для того маємо право ставити до неї жадання; але і з нашого організму можемо видобути великі засоби до поправи нашого положення. А памятаймо, що держава лиш з тим числиться, за ким стоїть економічна сила. Політика без рівночасної економічної роботи переміниться в ялове пустомельство, а знов при занепаді політичного життя кооперативна організація трафлятиме на многі перешкоди.

У всякім разі без організування в кооперації цілого мужицького стану не можна серіозно думати про розвязку аграрного питання у нас, так само, як і всюди инде. Кооперація не лиш підтримує існування селянського господарства, але і підносить селян матеріяльно і духово. Цілі краї хліборобські давніше бідні і відсталі, як прим. Данія, Ірляндія, фінляндія, Італія і ин. при помочи кооперації приходять до розцвіту і добробуту. Ту саму задачу має виконати кооперація і для нашого селянства не лиш в Галичині та Буковині, а й на Україні, бо всюди відносини майже однакові; а

чейже ми не підлягаємо якимось виїмковим економічним законам, щоби то, що у других оказалось хосенним і добре розвинулося, у нас було нездалим.

Сидір Кузик.

(З книжки »Про кооперацію, її теорію і значіння для нас«. Львів, 1909).

Кооперація і освіта.

Остаточною метою кооперації є зміна теперішнього суспільного ладу шляхом еволюції, є здійснення загальної добросовісности в обміні і продукції дібр, здійснення ідеї загальної справедливости. Шляхом до осягнення цієї мети є праця кооперації над економічним двигненням „бідних поневолених“ та піднесенням їх на вищий культурний рівень. Ці ідейні завдання кооперації не легко осягнути. Широкий, неосвідомлений загаль, звичайно, глядить на кооперативу, як на чисто економічну установу, працюючу лишень для матеріяльної користи її членів. І у нас пересічні поняття про кооперацію сходяться звичайно з поняттями совісної крамниці, або кредитової установи.

Чи нам стидатися цього? І так і ні.

Ні — бо і серед найсильніше зкооперованих Англичан пропагатор кооперативних ідей Корберт жалується, що: »Найтруднішою річю було вляти чисто кооперативного духа в уми членів і пересвідчити їх, що дійсно працюємо для спільного добра«. Так — бо за мало вложили ми досі освідлюючої праці серед нашого народу про ество і завдання кооперації, хоч відомо нам, що кооперативні ідеї поширюються не взірцевими статутами

і уділовими капіталами, а кооперативно думаючими і кооперативно ділаючими членами.

Розвій ідеї кооперації залежить отже від попєртя її членів, а попєртя це залежне від загально суспільного і кооперативного їх освідомлення.

Праця освітня серед населення є передумовою його кооператизації. Праця освітня є нерозривною товаришкою зкооперованого населення.

Освіта, яка є дуже пожадана для кожного чоловіка є конечністю для кооператора. Від морального рівня і умового розвою членів залежить ествування і розвій кооперативи. Культурно-освітню діяльність повинні вести кооперативи шляхом відчитів, курсів, шкіл, читалень, театральних вистав, концертів, товариських сходин, забав і пр. (гл. взірцевий статут Р. С. У. К. § 5, буква „з“).

Кооперативи наші мусять підняти труд виховання кооператорів свідомих, а не лиш труд гуртування членів і збирання уділових капіталів і їх хіснування. При тім не сміємо ані на хвилину забувати, що справдішній кооператор це еманация*) прикмет людини і громадянина. Шлях виховання кооператора веде отже через виховання людини: через розвій умових і моральних цінностей чоловіка та через виховання громадянина, отже людини, у якої поглиблена є суспільність і почуття горожанських обовязків, розвинений дух суспільної жертвенности і любови до співгромадян.

На сих основах щойно уґрунтуватися може кооперативна свідомість і замилування до суспільної праці та кооперативна солідарність.

Як що кооператива залишає отсю виховуючу

*) Вияв.

діяльність, перестає бути суспільною інституцією. Без освітньої діяльності нема правдивої кооперації, є лиш „крамниця“, як каже Англічанин Голейок, або „лиха, непорадна крамниця“, як поправляє його Француз Жід.

Конечність просвітньо - виховуючої діяльності кооператив, якщо вони хочуть такими справді бути,

Кооперативна книготоргівля в селі на В. Україні.

є очевидна. А що завдяки віковій неволі народ наш стоїть досі на низькім культурнім рівні, мусять культурно - просвітня праця серед нашого зкооперованого населення бути загальною, щоб вскорі міг здійснитися ідеал всенародньої кооператизації, щоб вскорі в масовому рухові,

— а таким є кооперативний рух — могла наступити масова народня творчість духових і матеріальних цінностей в хосен народу.

З підношенням господарського знання серед сільського люду підноситиметься рівнож кооперативна його свідомість і добробут головно тому, що дрібні земельні наділи наших селян належито вихіснувати можна лишень при засобі кооператизації ріжних розпилених тепер галузів господарства.

Кооперативи господарсько-споживчі мусять у нас стати одним з перворядних чинників народньої освіти, громадянського освідомлення і двигнення нашого народу з господарського занепаду. Мусять, бо „люди, серед яких кооперація не розвивається, ріжняться від інших не так своєю нуждою, як неспосібністю до демократичного самоврядування“ (А. Скоттон).

Вмілість демократичного самоврядування є головною силою кожного народу, що стремить до здійснення ідеалу нації.

Ю. Павликовський.

(З кн. „Під прапором самопомочи“).

Хтось колись сказав, що кількість зужитого масла є показчиком матеріальної культури країни. З далеко більшим правом можна сказати, що поширенність книжки взагалі, а кооперативної літератури з окрема є мірилом кооперативної культури.

В. Тотоміяню.

Література до II. частини.

М. І. Туган-Барановський: Кооперація і її суспільно-ек. природа і мета. Київ, 1919.

Б. М. Мартос: Теорія кооперації. Подебради, 1924.

В. Тотоміянц: Einführung in das Genossenschaftswesen. Halberstadt, 1925.

С. Кузик: Про кооперацію і її значіння для нас. Львів, 1910.

Контрольні запитання:

1. Коли спілка для експльоатації торфових теренів, заснована на статутах кооперативи, буде справді кооперативою?

2. Чи видавничча кооператива, якої видання розходяться головно між не членами, є справді кооперативою?

3. Чи сільська споживча кооператива, що має 10 членів, а продає цілому селові, є справді кооперативою?

4. Чи є кооперативою спілка для торгівлі штучними погноями, коли її членами є лише особи з міста, що не ведуть с. господарств?

5. Чому резервовий капітал в кооперативі не підлягає розділові між членів, в разі ліквідації кооперативи?

6. Чому члени кооперативи мають лиш по одному голосові на Заг. Зборах?

7. Чому кооперація має метою боротьбу з нетрудовими зисками?

8. До якої ціли стремить німська школа кооперації (проф. Ш. Жід)?

9. Чи можна визнати програму Ш. Жіда вповні здійснимою?

11. Чому кооперація мусить берегти свою незалежність від держави?

12. Чому кооперація ставить собі крім економічних ще й культурно-освітні завдання?

Заклик великого Учителя.

Ударили гайдамаки в голоснії дзвони:

„Чи чуєте люди добрі тії відгомони?

А як може хто не чує — тверду шкіру має,

Бо не словом, але ділом ворог нам діймає.

А хто чує, най працює рук не покладавши,

Бо що нині занедбаєм пропало на завше.“

„І ніхто най не говорить: своїм Богом піду.“

Як вояки на команду ставайте до гліду!*)

Бо слабого, ще й самого, заклює й ворона:

Лиш громада, товариство його оборона,

І ніхто най не говорить: „Обійдєсь без мене“

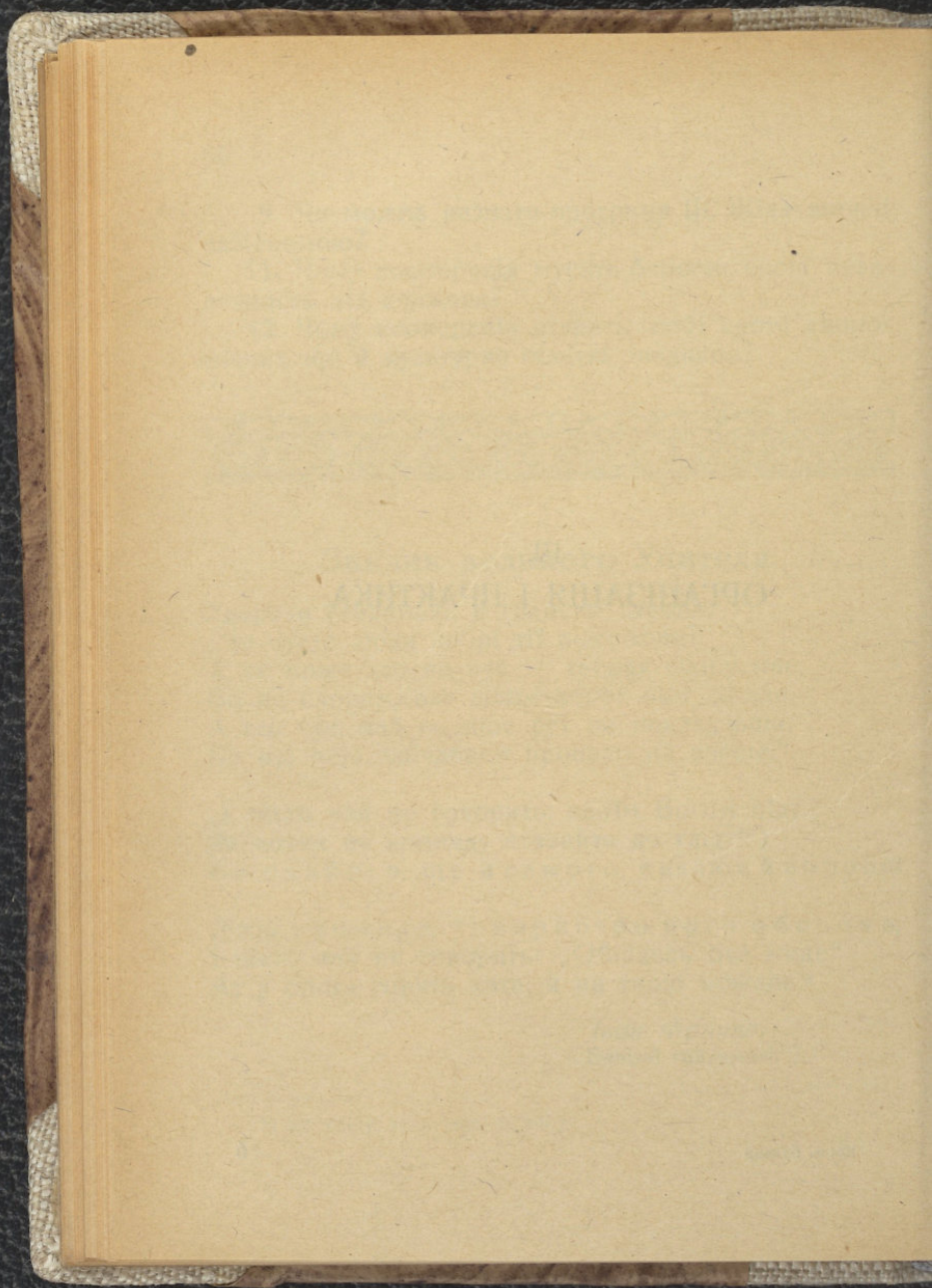
Як у брата горить хата, й на твою пожене.“

Іван Франко.

(„Новітні гайдамаки“)

*) до гліду = в ряд, в лаву.

III.
ОРГАНІЗАЦІЯ І ПРАКТИКА.

Головні постанови кооперативного закона.

Кооператива в правному розумінні.

За кооперативу вважається об'єднання необмеженого числа осіб з мінливим капіталом й особовим складом, що має на меті піднесення заробітку чи господарства членів шляхом провадження спільного підприємства.

Служачи згаданим господарським завданням, може також кооператива мати на меті піднесення культурного рівня своїх членів.

Реєстрація.

Кооператива, як правна особа, повстає з моментом втягнення її статута до судового реєстру. Реєструє кооперативу Окружний Суд.

Фірма (назва) і місце осідку.

Кожна кооператива повинна мати свою назву (фірму), в якій має міститися також місце осідку, рід відповідальності і слово кооператива чи кооперативний. Напр.: „Поміч“, кооператива з обмеженою відповідальністю у Львові.

Час існування.

В статуті має бути означено, на який час оснований кооперативу. Як що такого часу не встав-

новлено, то говориться, що кооперативу оснований на час необмежений.

Членство.

Кооператива складається з неозначеного і мінімального числа членів. В засаді число членів необмежене. Цим кооператива відрізняються від акційних спілок, де найвище число членів обмежується до кількості випущених акцій, та від спілок з обмеженою порукою, де число членів (спільників) означається в самім договорі.

Уділ.

Щоби стати членом кооперативи, треба, крім інших вимог, влатити бодай один уділ (пай). Закон не допускає безуділових кооператив. Член може мати необмежене число уділів, як що статут не говорить інакше.

Права й обов'язки членів.

Кожний член має однакові права, незалежно від кількості капіталу вплаченого ним на уділи. В цім лежить особливий, а навіть трудовий характер кооперативи в одріжненню від капіталістичних господарських об'єднань. Тільки в кооперативних союзах, де членами є самі кооперативи можна узагальнити права кооперативи-члена від кількості вплачених уділів або від інших ознак (числа об'єднаних членів, висоти обороту і т. п.). Коли говориться про рівність чи нерівність прав членів, то в першу чергу мається на оці кількість голосів, що належить членові на Загальних Зборах. Крім участі в управлінні кооперативи до найважливіших прав члена на-

лежить право користування з підприємств і уладжень кооперативи. На уділ може кооператива виплачувати з білянсової надвишки дивіденду, висота якої не може перевищувати 2% понад стопу процентову державного банку. Крім того в міру закупів чи достав може член мати з тогож зиску звороти й доплати.

Утрата членства і виплата уділів.

Членство в кооперативі втрачується: в наслідок смерти члена, його виключення, або виповідження членом всіх своїх уділів. У всіх цих випадках момент утрати членства привязується до кінця адміністраційного року кооперативи, а виплата уділу чи уділів наступає аж по загальних зборах, що затверджують справоздання за той рік, коли смерть, виключення чи виступлення сталося.

Відповідальність членів.

Кооператива може прийняти один з трох родів відповідальности членів за зобовязання кооперативи: а) відповідальність сумою, на яку член заявив (задеклярував) уділів; тоді говоримо про відповідальність уділами; б) відповідальність кратною до суми заявлених уділів; тоді маємо вид обмеженої відповідальности і накінець в) відповідальність не-обмежену, коли член відповідає за зобовязання кооперативи всім своїм майном.

Керуючі органи.

Кооператива повинна мати найменше три керуючих органи: Загальні Збори, Управу (Дирекцію) та Надзірну Раду.

Загальні Збори.

В Загальних Зборах приймають участь всі члени кооперативи. Вони розглядають діяльність інших органів кооперативи, одобряють чи не одобряють її, вибирають Надзірну Раду а то й, відповідно до приписів статута, Управу кооперативи, означають висоту зобовязань, що їх може прийняти на себе кооператива та висоту кредиту для одного члена, розділюють зиск та взагалі дають вказівки що до дальшої праці. Зміна статута, справа розв'язання кооперативи та прийняття ухвали що до ревізійного звіту також належить до виключної компетенції Загальних Зборів.

Управа.

Всіми справами кооперативи завідує Управа. Вона набуває для кооперативи майно, підписує зобовязання кооперативи, провадить її підприємства, наймає й звільняє службовиків і т. д. Кооператива відповідає матеріально за діяльність своєї Управи, як що остання не виходить поза рамки статутного уповноваження, а Управа в свою чергу відповідає матеріально за всі шкоди та страти, що повстали в наслідок вини, недогляду чи занедбання Управи. Крім матеріальної відповідальності існує ще відповідальність кооперативно-громадська, яка виявляється в формі неодобрення діяльності Загальними Зборами, відкликання Управи чи деяких членів перед речинцем і т. д. Статут означає, який кооперативний орган призначає Управу. У нас в кооперативах I-го ступня належить те до Загальних Зборів, а в інших — до Надзірної Ради. Членом Управи як і Надзірної Ради може бути тільки член коопе-

ративи, а в Союзах — член союзної кооперативи. Зобов'язання кооперативи підписуються фірмово, т. з. під фірмою кооперативи вміщуються підписи бодай двох членів Управи.

Надзінра Рада.

Надзінра Рада, то в першу голову контрольний орган кооперативи. Найважнїшим завданням її є контролювати маєток кооперативи та стежити за діяльністю Управи. В цїм напрямї права Н. Р. так великі, що може вона усувати цілу Управу чи окремих членів її, хочаб Управу вибрали Загальні Збори. Деякі статuti надають Надзінрїй Радї, крім контрольних функцій, також частину функцій розпорядчих: в справах недвижимостий, вплив на особистий склад працівників, скликування Загальних Зборів і т. п.

Фонди кооперативи.

З удїлів членів складається удїловий капїтал. Крім того кожна кооператива повинна утворити капїтал резервовий, до якого відчислюють Загальні Збори певний процент (не менше 10% до часу зрівнання резервового фонду з фондом удїловим) з білянсової надвишки (зиску) за час ділового року. До резервового фонду автоматично переливаються передавненї суми удїлів і зворотів та надплат, що їх член не взяв в кооперативї протягом 5 років від дня їх платности. Резервовий фонд не можна розділити поміж членів. Призначається його виключно на покриття страт, а в разї ліквідації Загальні Збори мають призначити його на ціли загального добра.

Ревізія.

Кожна кооператива бодай раз на два роки повинна бути обревідувана встановленим для того ревізором. Ревізорів встановлює: або Ревізійний Союз, що дістав право ревізії, до якого кооператива належить, або державна Кооперативна Рада для позасоюзних (диких) кооператив.

Розв'язання і ліквідація.

Закон має 5 причин розв'язання кооперативи: 1) з упливом часу, на протяг якого кооперативу було засновано, 2) коли число членів спаде нище 10 або — в союзних організаціях — нище 3, 3) в наслідок цілковитого занехання господарської діяльності, 4) оголошення конкурсу і 5) в наслідок ухвали Загальних Зборів, підтвердженої ухвалою других Зборів тоїж кооперативи, що відбулися у відступі бодай двох-тижневого часу, при чому на обох Зборах ухвала має бути принята більшістю $\frac{3}{4}$ голосів. По розв'язанні наступає ліквідація кооперативи, як що не відкрито конкурсу.

М. Корчинський.

Як вести кооперативне підприємство.

(Загальні засади).

Господарською метою кооперативи не є нагромадження зисків, тільки служення своїм членам добрим та дешевим товаром, або дешевим кредитом, або збутом продуктів своїх членів, або врешті організуванням праці (заробітку для своїх членів). Для того кооператива з засади має обслуговувати тільки своїх членів, стараючись, щоби тих

членів було як найбільше. Нечленів кооператива з засади не повинна обслуговувати. Крім того кооператива веде культурну діяльність, не обмежуючись в тім згляді до членів.

Дух демократизму. Кооператива це є вільна спілка вільних людей, які спільними силами стремлять до спільної мети. Право члена до участі в завідуванні справами кооперативи не залежить від того, чи член вплатив один чи більше уділів (паїв), бо кооператива є спілкою осіб, а не капіталів. Кожний член має на загальних зборах тільки один голос; Управа і Надзвірна Рада є вибрані більшістю голосів і підлягають контролі з боку членів. Наоборот же: кожний член з окрема має помагати чим може в роботі кооперативи, бо демократія це є не тільки рівність прав, але й рівність обовязків. Управа і Надзвірна Рада не можуть вважати себе за виключних панів підприємства, бо кооператива є добро громадське, загальне.

Організація праці. На кожний сезон (осінь, зиму, літо) треба наперед обдумати хід праці і роботу розложити на членів Управи і персонал, щоби кожний знав певно, що має робити і за що відповідає. Все, що робиться, треба робити солідно і швидко, памятаючи, що час то гроші. Провідна ідея праці має бути: як найбільше успіху при як найменшій витраті сил. Наймаючи людей до праці в кооперативі на стало, треба памятати, що вони хочуть жити, отже винагороду дати їм таку, щоби вони не мусіли доробляти собі нечесним способом. Зате вимагати солідної праці.

В ході праці треба точно придержуватися статута, як основи організації праці; крім статута на-

лежить скласти і ухвалити подрібніші правильники для членів Управи, для Надз. Ради і для помічного персоналу. Кожний мусить добре знати статут і той правильник, що до нього відноситься. Зразкові правильники для кооператив господарсько-споживчих і молочарських є в книжці, виданій РСУК п. н. „Організація і ведення госп.-спож. кооперативи“; для кооператив кредитових готується подібний підручник; покищо може служити підручник для райфайзенек, виданий Патронатом (по українськи).

Капітали підприємства. Капітал для ведення підприємства може походити з двох джерел: частинно це буде власний капітал, частина може бути нам кредитована на різних засадах. Власним капіталом називаємо в кооперативі капітал, зложений членами на уділи (паї), і всі т. зв. резерви, то є капітали придбані давнішою працею кооперативи. Чужим капіталом називаємо все те, що кооперативі довірили сторонні люди: вкладники, як вкладку на короткий чи довгий термін або безречинцево; товарів доставці у формі товарів на кредит; банки і приватні особи, що уділили нам позичок до обороту, врешті всі інші вірителі, що мають які небудь матерікові претенсії до кооперативи. Поки ми цих всіх (т. зв. пасивів) не посплачуємо, поти говориться, що ми оперуємо (працюємо) чужим капіталом.

Білянс підприємства. Кооператива, одержавши капітал: 1) від членів, 2) з давньої власної господарки і 3) від сторонніх вірителів, записує ці всі суми по правім боці сього білянсу, як пасиву підприємства. Хибно думають ті, що вважають за пасиву тільки довги підприємства. Так не є. До пасиви рахуємо всі капітали підприємства, як власні

так і чужі. Дячого це робимо? Для того, щоби контролювати себе самих, щоби ми завше знали, які капітали взагалі вложено в підприємство та за які ми відповідаємо. Отже по правій стороні білянсу пишемо не тільки довги, що їх нарабила кооператива, але і уділи та всі резерви.

Що ж буде активною підприємства? Активною називаємо те все, що є по лівій стороні білянсу: готівку в касі, векслі, запас товарів, суми розборговані між членами, вартість будинків (по амортизації) і т. д.; одним словом актива то є описання того, як ми розмістили ті капітали, що їх показує пасивний бік білянсу. Він нам показує, кільки капіталу ми вложили в товар, кільки в будинки, машини, кільки розборгували між людей і т. д. Лихий той господар, що не вміє здати рахунку з таланів, що йому дав Господь. Так само лихо господарила кооператива, коли правий бік білянсу показує, що кооператива набрала від членів і від доставців і банків капіталів на 1000 золотих, а в товарах, в касі і всьому іншому майні має при добрім рахунку тільки 900 золотих. Тоді ясно, що було втрачено 100 золотих капіталу. Ось для тої цілі і служить рахунок білянсу, бо він контролює кооперативну господарку.

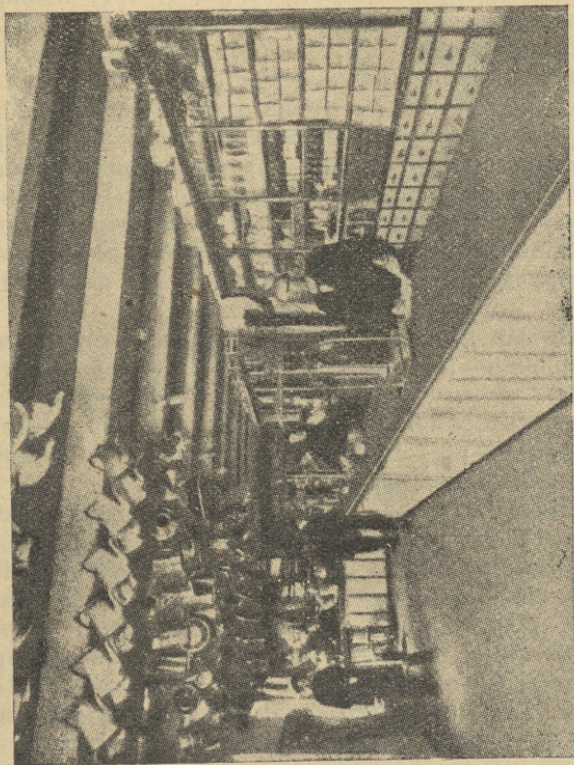
Фінансова політика підприємства. Кооператива мусить держати свої фінанси в такій поготівлі, щоби мала все готовий гріш на біжучі потреби. Колиб кооператива капітал, що його одержала на короткий час (напр. вкладку щадничу), вложила в купно ґрунту і потому не мала на зворот вкладки, коли вийде час, то ясна річ, що це булаб лиха господарка. Тому Управа кооперативи мусить

держати руку на білянсі, як лікар на живчику хворого: як не можна що дня, то хоч що тижня робити грубе (приблизне) зіставлення майна і капіталів кооперативи, (то є активи і пасиви); при тім треба особливо звертати увагу на те, які платности припадають в блищому часі та чи є в нас засоби на те (які векслі і рати припадають в близький час та чи є на те досить готівки або скороплатних векслів і претенсій). Так робить кожний добрий господар. Це зоветься контроля платности (ліквідности) або поготівля підприємства.

В будинках, ґрунтах, машинах, довгочасових позичках і товарових кредитах можемо мати лише стільки капіталу, кілько є в нас резерв, уділового капіталу та довгочасових кредитів (напр. гіпотечних позик). На жаль, в нас є чимало кооператив, що розборгували товару на суми значно більші, як виносить їх власне майно (уліли і резерви). Це є лиха господарка, бо в таких кооперативах, коли прийде платити вексель за товар — нема готівки, бо товар цей розборгувано і не знати коли вплинуть за нього гроші.

Дуже важно, щоби кооператива зуміла додержати міри в користанні чужими капіталами. Це дуже вигідно брати товар в борг, кредити в банках і центральній касі, бо це найлекше. Але які з того наслідки? Працюючи чужим капіталом, не маючи власного, кооператива мусить оплачувати цей капітал процентом, инколи дуже високим; через те ростуть накладні видатки підприємства і воно мусить їх відбивати на членах (у виді вищих цін за товар членами купований, нищих за продукти продавані, вищих відсотків від уділених позичок).

Отже треба стреміти до створення відповідних власних капіталів (уділових і резервових).

Крамниця сільської споживчої кооп. в Данії.

Як це зробити у нас, коли населення бідне? Так, щоби уділи розложити на малі рати і стягати їх від

членів точно. Уділи не мусять бути високі, але зате треба втягати в члени все, що живе і доросле до 18 літ: чоловіків, жінок, молодь. Уділ — це найкраща оощадність.

Товарово-торговельні кооперативи стоять добре, коли відношення власних капіталів до чужих не є гірше, як 1 до 2. Це значить, коли власного капіталу є 1 тисяча, то кредитового 2 тисячі. В кредитових кооперативах справа може виглядати инакше, особливо в сільських (райфайзенках). Тут попри уділи і резерви треба дуже натискати на збірку оощадностей в селі. Це є теж ніби чужий капітал, але зручніший, як кредит банковий, і не треба лякатися зібрати його як найбільше.

Що до резерв, то їх творимо головним чином при річних білянсах; тоді з річної надвишки (т. зв. „зиску“, хоч це не є капіталістичний зиск) частину, а часом і все прираховуємо до рахунку резерв, не розділюючи всього зиску між членів. Творення резерв є навіть законом приписане.

Ведення справ. Економічна діяльність кооперативи є головним чином діяльність торговельна. Кооп. підприємство купує потрібні для членів товари і продає їх членам; так само воно купує або бере в коміс від членів їх продукти і продає їх; так само, врешті, воно стареє капітали потрібні членам і розпозичає їх в банковий спосіб. Позичання це є теж торговельна діяльність, коли виконується як фак. Коли кооператива засновує майстерню, де члени находять працю, тоді вона теж виступає в характері підприємця і підпадає під силу торговельного закона. Тому діяльність кооперативи підлягає наглядові торговельних, а не зви-

чайних судів. Отже від провідників кооперативи вимагається особливої старанности і пильности, бо і відповідальність за зле ведення справ є тут гостріша, як, звичайно, при веденні поручених справ. Кооперативний закон містить виразні постанови про ту відповідальність (див. теж в книжці „Організація і ведення госп.-спож. кооперативи“).

Господарність у видатках і бюджет. Видатки на різні потреби треба робити тільки в міру можливости. Для того треба все наперед приблизно обчислити, які в нас будуть прибутки, щоби видатки не перевищили прибутків. Для тої мети треба собі на цілий рік наперед скласти приблизний кошторис прибутків і видатків (бюджет). Зразок такого бюджету для споживчої кооперативи ми помістили у книжці „Організація і ведення госп.-спож. кооп-ви“. На той зразок можна собі скласти теж бюджет для кредитової або виробничої кооперативи.

Завсіди треба мати на оці різницю між видатками постійними (сталими, зелізними) і видатками змінними. Постійні це є оплата за льокаль, асекурацію, платня сталому персоналові, амортизація інвентаря, патент і т. д. Видатки на закупню товару, на транспортування товару, оборотовий податок, вкладка до Союзу і т. д. залежать все від розміру руху в підприємстві; вони раз більші, раз знову менші. Отже треба тямити, що кооператива мусить мати щонайменше стільки обороту, щоби прибутки покривали не стільки змінні видатки, а й усі сталі видатки. При калькуляції не вільно забувати напр. про амортизацію будинків й інвентаря, про патент і т. д.

Низькі ціни — великі обороти. Треба все

держатись думки, що низькі ціни дають великі торги; великі торги дають зі свого боку дешевші ціни при гуртовій закупці товарів. Низькі ціни за товар, низький відсоток від позичок, добрі ціни за продукти членів — приєднують нам все нових прихильників і членів, збільшується уділовий капітал і поширюється кооперативна родина. Вже навіть капіталістичний світ відкрив вагу засади низьких цін і в особі деяких своїх провідних мужів, як американець Форд, проголосив цю засаду верховним принципом ведення підприємства. (Правда, мало хто з капіталістичних кругів пішов за ним, хоч на словах всі про те заявляють).

Для всіх однакові і сталі ціни. В кооперації нема торгування, збивання цін і взагалі всього того, на чім своіть світ шахрайства і обману. Ціна є стала і для всіх однакова. Найліпше, щоби в кооперативі висів цінник всіх товарів. Сталими цінами кооператива привчає людей до солідности в торгових справах і навіть приватні торговці тоді мусять покидати свої звички дурити людей („ануж хтось дасть себе надуті“).

Товарові звороти і надплати та резервові фонди. Суть кооперативної діяльності не в тім, щоби сама лиш кооператива збогачувалася, а в тім, щоби її члени мали з неї як найбільшу користь. Тому кооператива, маючи з кінцем року білянсову надвишку, повинна з тої надвишки частину лишити в кооперативі на її забезпечення (на резервовий фонд), а частину розділити між членів. Але як? Чи по рівній пайці? Ні. Не по рівній, бо надвишка ця походить з тих торгів, що робили члени в кооперативі. Отже хто торгував більше, тому належиться

більше товарового звороту. Так належить розрахувати цілу надвишку між членів.

Що зробити з тою часткою, що припадала б не-членам, що також торгували з кооперативою? Чи розділити цю пайку між членів? Ніколи в світі; раз тому, що це нечесно ділитися чужою працею, другий раз тому, що тоді кооператива втрачає право на податкові пільги. Цю пайку товарових зворотів належить оставити в кооперативі на збільшення резервного фонду; як відомо, резервний фонд в кооперативі ніколи не може бути поділений, бо це є майно загально-громадське.

Кооперативи с.-господарські продають і перероблюють продукти своїх членів, платячи їм за сирівець. З надвишки білянсової вони дають своїм членам не звороти, тільки надплати, в міру того, кілька хто доставив в році сирівцю (молока, яєць, збіжжя, клочча і т. д.).

Кооперативи кредитові зі своїх надвишок можуть давати своїм членам звороти в міру оплачених відсотків або доплати до відсотків від вкладок. Замість того вони можуть давати дивіденди на уділи.

Торги з нечленами. Зле робить ця кооператива, котра, щоби збільшити торги, продає товар не-членам або від них приймає сирівець. Зле робить тому, бо тоді вона ніколи не збільшить числа членів, бо який тоді людям інтерес вступати в кооперативу, коли вони без того мають з неї усі вигоди? Отже торг з нечленами є передусім заріз для самої кооперативи, а по друге це є не по кооперативному. Кооператива, якої число членів не росте, скоро чи пізно, коли часть членів повиступає, опи-

ниться в руках кількох осіб і може перемінитися в приватне підприємство та ціле громадське майно пропаде в руках купки людей. Читайте §. 4 статута, де виразно написано, що кооператива торгує лише з членами!

Тільки в збільшуванні числа членів є надія кооперативу! Отже не уставайте в пропаганді ідеї кооперативу; приєднуйте всіх і вся під кооперативний прапор.

Кооператива - щадницею. Кожна кооператива має право приймати вкладки ощадности від своїх членів, а кооператива кредитова навіть від нечленів. Привчити наших людей до ощадности, відовчити старше покоління від п'ятик, молодше від гульні, розбою голів, курення тютюну і всіх непотрібних витребеньок має кооператива. Знайте, що, пючи горілку і курячи тютюн, ви тільки скріплюєте ту силу, що вас давить. Крім того ви нищите свою кишеню і так убогу і своє здоровля. Сотики, що ви малиб їх прогуляти і прокурити, складайте в кооперативі на опроцентування. Цю ідею ширіть по всіх закутках нашого краю.

Кооператива в селі — то гніздо пропаганди господарности і ощадности. Збірка дрібних ощадностей може відбуватися або на вкладковій книжочці або через наліплювання спеціальних марок на вкладкових картонках.

Контроля. Без контролі нема праці, бо ніхто не є генієм і навіть нехотя щось пропустить або помилить. Контроля йде за кожною працею і помічує похибки, а часом і зловживання. Отже ніхто не може ображатися, коли його контролюють, бо контроля є річ конечна. Контрольну роботу в кооперативі виконує Надзвірна Рада через свою контрольну комісію, відтак інструктори і ревізорі з Союзу.

Управа контролює себе саму і підчинений собі персонал. Першим засобом контролю є добре ведене рахівництво (книги). Книги помазані, почеркані і подерті вже самим своїм виглядом говорять, що в кооперативі великого ладу нема. Своєчасне записування в книгах всього, що слід записати, не дасть нам забути що небудь. Відкладання є матір'ю всіх недомагань в книговеденні.

Що до того, які книги вести, треба держатися засади, що безумовно мусить бути окрема книга для контролі руху гроша (касова книга), а окремо книга руху товарів (продуктів). Знову-ж окремо треба записувати видатки на завідування і виробництво; окремо всі довги і кредити. Над всіма царює книга головна („ліквідаційна“), в котрій зводяться разом всі рахунки, що є також в спеціальних книгах. Особливо треба контролювати видатки, бо вони обтяжують ціну товару. Що року треба обчислити процент обтяження товарів за минулий рік (взірець є в книжці „Організація“ і т. д.). Рік за роком треба слідкувати, чи цей процент не росте, бо це знак погіршення господарки. Обтяження в сільських skleпах не повинно бути більше як 7—8 %.

Для контролі є важне, щоби каса і товар не були в тих самих руках, що книги, бо тоді трудніші є зловживання.

Культурна діяльність. Кооператива має дбати також про культурні потреби своїх членів. Для того має заснувати бібліотеку, передовсім кооперативну а відтак і загальну. Навіть у власнім інтересі кооператива має вкласти багато енергії в пропаганду кооперативної думки і знання в своїм районі, осо-

бливо ж серед молодого покоління. Яка молодь, таке наше завтра.

Кооперативна солідарність. Кооператори об'єднуються у вищі спільки, якими є союзи кооператив. Союзи дбають про гуртову закупку товарів і гуртовий збут продуктів. Щоби союзи змогли це завдання виконати, їм потрібні великі капітали і велика торговельна дисципліна з боку союзних кооператив. Кооператива не може торгувати поза своїм союзом, бо таким чином підриває ґрунт під ним.

Союзи кооператив мають змогу, скріпившись, заснувати фабрики всього того, що потрібно союзним кооперативам. Тоді вони побивають вже не лиш дрібних крамарів, а й великих промисловців і торговців, роблячи їх непотрібними.

Наші головні організаційні недомогання. Є кілька великих недуг в нашій кооперації, які не дають їй змоги так блистіти, як-би могла.

Перше: торг з не-членами. Через те не росте число членів в кооперативі, не ростуть уділи і кооператива заходить в довги.

Друге: боргування. Є кооперативи, що розборгували все своє власне, а навіть чуже майно.

Третє: товарів і касові манка; вони свідчать про те, що в нас контрольні комісії зовсім не працюють, бо якби крамарі, молочарі, скарбники чули над собою контролю, того не булоб.

Четверте: безідейність серед членства. Винна тому наша мала грамотність і незнання духа, історії і засад кооперації.

Всіх тих лих головною причиною є неуцтво в справах кооперації, неуцтво, яке стрічаємо не лиш в рядовиків, але инколи і на вищих щаблях

кооперативної драбини. Ми знаємо тільки одну раду на цю хибу: самоосвіту, книжку і курси. В кожнім осередку кооперації мусить відбутися хоч раз в рік курс кооперативного навчання; при кожнім осередку мусить бути збірка кооперативних підручників.

Працю в кооперації повинна діставати на далі тільки людина освічена в справах кооперації!

К. Коберський.

Як вести споживчу кооперацію?

(Рочдельські засади).

1. Устрій і ведення кооперації мають бути демократичні, то значить, що всі члени мають рівні права і всі мають нести обовязки, яких ведення кооперації вимагає.
2. Уділ (пай) має бути невеликий розміром і його можна вносити частками; але всі мусять його внести.
3. Товар продається тільки за готівку і лише членам.
4. Товар продається по біжучих ринкових цінах.
5. Надвишку з кінцем року розділюється між членів в міру того, кільки хто з них торгував з кооперативою (товаровий зворот).

Як вести сільську кредитову кооперацію?

(Райфайзенські засади).

1. Устрій кооперативної каси демократичний.
2. Уділ невеликий, щоби й найбідніший міг його влатити; опроцентування уділів не вище вкладок.

3. Район діяльності каси не має бути великий, по змозі він має обіймати одну громаду (парохію).

4. Порука за товариство необмежена; член не може бути рівночасно в двох райфайзенках.

5. Праця виборних осіб (Управи і Надзірної Ради) є безплатна (почесна).

6. Кооператива спирає свою діяльність головно на щадничих вкладках, організуючи всі роди ощадности в селі.

7. Позички кооператива уділює на довший час і на квити (скрипти), не вживаючи векслів. Ріжниця між процентом на вкладки і від уділених позичок найбільше 1—2%.

Головні форми кооперативного будівництва.

Кооператива стає силою аж тоді, як стане членом союзу кооператив.

Об'єднання місцевих кооператив в окружні і краєві союзи це є другий щабель у розвитку кооперативної організації. Об'єднавшись в союзи по округам, а потім у центральні, кооперація аж тоді засягає капіталізм у саме серце, підкопуючи його на головних ринках світової торгівлі. Без своїх гуртівень і центральних складів кооперація є ворогом тільки дрібних сільських крамарів, але самого великого капіталу не зачіпає.

Але союзне будівництво має різні форми залежно від роду кооперації. Кооперація, що торгує товарами, мусить мати свої склади не тільки в центрі (напр. у Львові), але й в краю, по більших районних центрах, куди зїздяться люди з сіл.

Длятого у нас створено союзи кооператив майже по всіх торгових містах в краю їх названо трохи неправильно „повітовими“ союзами; з того однак не виходить, що зараз кожний „повіт“ му- сить мати свій союз. Рішає про те торговий рух в данім місці. Отже маємо три ступні організації: кооператива, повітовий союз, фахова централа

Така організація, як є в нас, називається феде- ралістична, союзна: місцеві кооперативи по своїй волі еднаються, творячи спільними фондами окружний союз-гуртівню, а ті знову союз централь- ний („Центросоюз“) у Львові. Але може бути й инший спосіб організації: централістичний, як його має „Народна Торговля“: вона має теж склади по містах, але ті склади підлягають прямо централі у Львові, котра назначає складам весь персонал та контролює їх. Централістичну органі- зацію має також наш „Маслосоюз“, утримуючи по ріжних містах в краю свої склепи і організаційні відділи.

В області кредитової діяльності союзне будівництво виглядає трохи инакше. Тут є теж со- юзи, але тільки центральні, без повітових (чи райо- нових). Місцеві кооперативи-каси вступають безпо- середньо в члени центральної каси своєї провінції, відсилають туди на опроцентування свої зайві капі- тали, а в потребі беруть звідти позички. Отже організація є двохступнева, а це тому, що гроші не є товар і окремого складу для них в повіті робити не треба, бо транспорт грошей з центра по пошти є дуже легкий.

Також двохступенна буває союзна організація в ділянці кооператив виробничо-промислових. Со-

юзи цих кооператив дбають головно про підшукання джерел закупна сировини і збуту виробів своїх кооператив і роблять це все звичайно на засадах комісових. Часами ведуть магазини виробів своїх членів.

Кожна кооператива мусить бути членом свого фахового (торговельного) Союзу. Але крім того вона є ще членом Ревізійного Союзу, котрий не веде торгівлі, тільки виконує догляд, дає поучення, веде організацію і пропаганду. Наш Ревіз. Союз Укр. Кооператив у Львові (РСУК) є таким способом найвищою кооперативною установою всеї укр. кооперації, де сходяться всі нитки кооп. життя, з усіх його ділянок. Він є ідейним центром кооперації.

К. К.

Література до III. частини.

Кооперативний Закон П. Р. (укр. текст надрукований в збірнику Патронату для кас Стефчика).

Відділ правової поради в „Госп. Кооп. Часописі“.

„Організація і ведення господ.-споживчої кооперативи“ (з евент. молоч. відділ.), видав РСУК, 1927.

„Поучення про те, як засновувати кооперативи ітд., нап. М. Шахнович, вид. РСУК, 1928.

Ів. Стернюк, Підручник торг.-кооп. книговодства. Львів, 1926.

Е. Храпливий, Молочарське книговодство, видав РСУК, 1926.

К. Коберський, Про кредит і сільські каси (рай-файзенки), вид. „С. Госп.“, 1928.

А. Гаврилко, Як повстає недобір товару? Вид. РСУК, 1928.

Др. Ф. Стефчик, Підручник для кас Стефчика, 3. вид. 1928., вид. Патронату Рільничих Кооп-ив.

Контрольні запитання.

1. Що таке реєстрація кооператив?
2. Як звучить повна фірма вашої господ.-споживчої кооперативи? Хто підписує за кооперативу?
3. Які обовязки бере на себе член кооперативи?
4. Чим ріжниться уділ від позички, уділеної кооперативі?
5. Чим ріжниться уділ від вкладки, вложеної в кооперативу?
6. Як довго мусить член, що вимовив уділ, чекати на його виплачення?
7. Чи Надз. Рада може усунути від урядування лиху управу, хоч вона вибрана Заг. Зборами?
8. Яку частину річної надвишки треба (найменше) призначити до резервового фонду?
9. Чи можуть члени при ліквідації кооп-ви розділити між себе резервовий фонд?
10. Кілько членів треба найменше для існування кооперативи?
11. Що це є господарський плян (бюджет) кооперативи?
12. Що пишемо в правильниках кооперативи?
13. Які є в кооперативі власні капітали, а які кооператива може мати чужі капітали?
14. Чому розділювання товарових зворотів (згл. надплат) називають душею кооперативної торгівлі?

15. Коли актива перевищує пасиву, чи тоді маємо надвишку чи втрату?

16. Куди запишете запас товару: в активу чи в пасиву?

17. Чому треба бути обережним у затяганні банкових кредитів?

18. При яких цінах кооператива краще торгує?

19. Як дивитися на торг з не-членами кооперативи? Добре воно чи зле і чому?

20. Як дивитися на продаж товару на борг? Добре воно чи зле і чому?

21. Яка є, на вашу думку, причина товарових манк?

22. Чого повинні вчити на курсах для сільських кооператив?

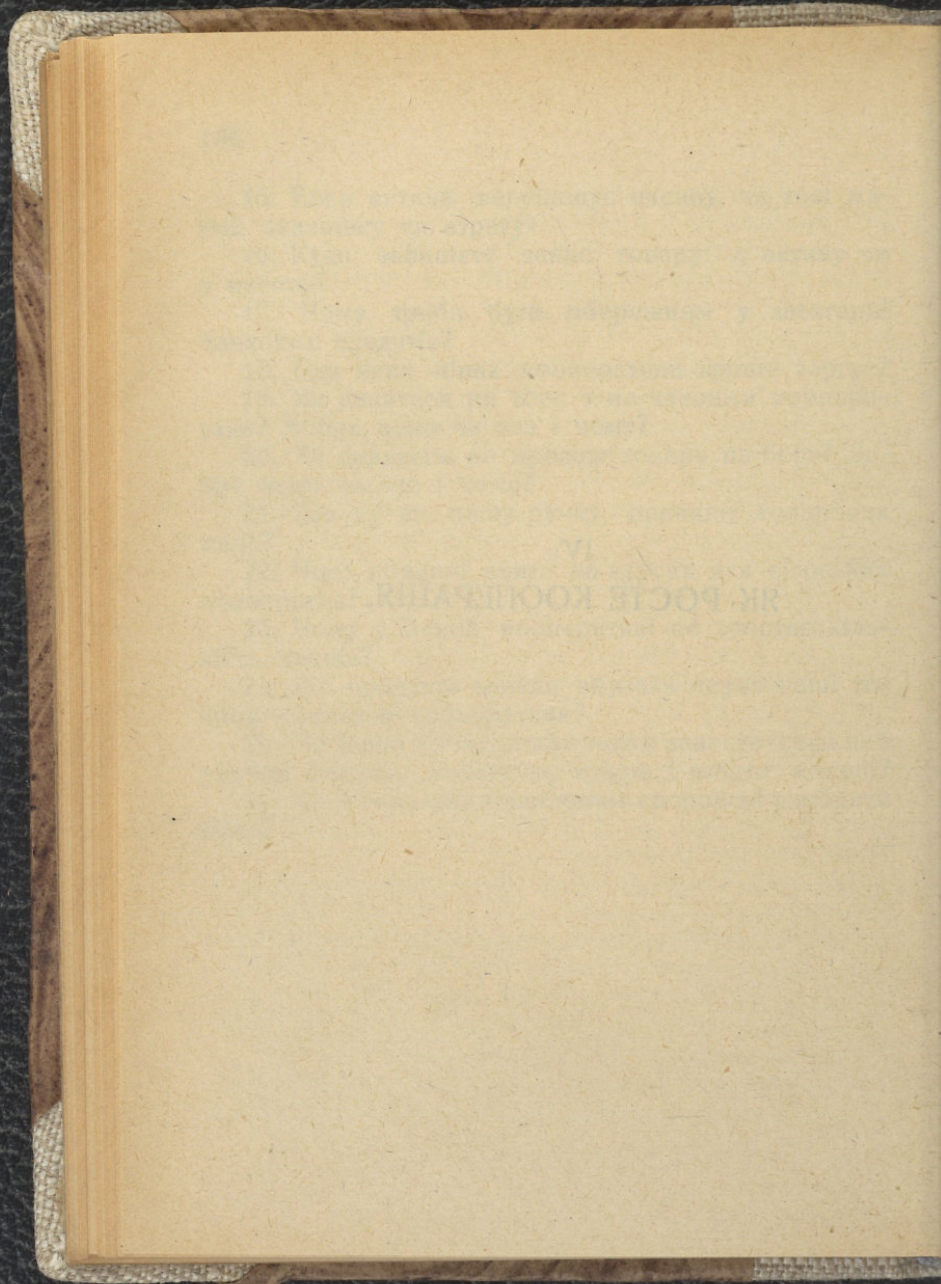
23. Чому у Вашій кооперативі не зростає кількість членів?

24. Які продукти можна збувати через наші громад.-споживчі кооперативи?

25. Чи Ваша кооператива може завести спільний ужиток сівалки, молотілки, трієра і інших машин?

26. Чи можна кооперативним способом удобрити поля?

IV.
ЯК РОСТЕ КООПЕРАЦІЯ.

Кількість кооператив в цілому світі.

На цілій земській кулі, тоб-то не лише в одній Європі, але також в Америці, Африці, Австралії і в Азії нараховано було в 1926 році разом 488.282 кооператив з загальним числом 84,338.943 у них членів. Отже на 1 мільярд і майже 900 мільонів населення земської кулі в тому ж році було кооперовано близько 5⁰/₁₀ з цілої маси її мешканців. Само собою розуміється, що перше місце в цьому загальному числі кооператив і приналежного до них населення всесвіту займає Європа, в якій міститься майже три чверти всіх кооперативних установ, що є в цілому світі, бо аж 358.513 різних типів кооператив або 73·42⁰/₁₀.

З цілої наведеної вище скількості кооперованого в світі населення на Європу припадає 64,767.156 осіб 76⁰/₁₀, що складає 13.3⁰/₁₀ населення самої Європи.

Після Європи що до кількості кооператив йде Азія з її 100.174 кооперативними установами, або 20·51⁰/₁₀ кооператив всесвіту, потім Америка — 27.874 кооператив, які складають 5.71⁰/₁₀ світової їх кількості. Дуже незначну скількість кооператив виказують Африка — 1.140 або 0·23⁰/₁₀ і Австралія — 579 або 0.13⁰/₁₀.

Що до скількості об'єднаного в кооперації населення, то друге місце за Європою належиться

не Азії, а Америці, де в 1926 р. було зкооперовано 12.204.671 мешканців, що дає 14,72% членів всесвітньої кооперативної родини і 7,3% мешканців цілої Америки. В Азії mimo досить великого числа кооператив вони охоплювали всього тільки 6,879.763 осіб, або 8,3% кооперованого в світі населення і 1,6% мешканців Азії.

Загальне число 488.282 кооперативних установ складалося з

- 59.914 споживчих кооператив,
- 103.518 сільсько-господарських кооператив,
- 64.083 кредитових кооператив,
- 164.819 мішаних господ.-кред. кооператив (сільських),
- 25.219 виробничих кооператив,
- 52.684 мешканевих кооператив,
- 13.342 різних інших родів кооператив.

Найбільш розвиненою що до розгалуження і різноманітності типів та охоплення різнородних галузів господарської діяльності. являється знова Європа, що в загальні веде перед у цілому світі. В Америці розвинена є сільсько-господарська і мешканева кооперація та небогато споживча. В інших частинах світу мішана господарсько-кредитова сільська кооперація є майже самотнім типом операції по при незначну що до числа чисто споживчу, сільсько-господарську і чисто-кредитову кооперацію.

Ми не вижидаємо визволення —

Ми хочемо себе самі визволити!

З минулого і теперішній стан кооперації на Великій Україні.

На Україні коперативна справа почалася раніш, ніж у інших краях Росії. Так, споживче товариство в Харкові засновано в 1866 р. В той же час засновано споживче товариство і в Єлисаветі на Херсонщині (1865—66 р.) А в 1870р. споживчі товариства вже були в багатьох містах на Україні. Цікаво між иншим зазначити те, що М. Баллін, який брав діяльну участь у той час в харківському споживчому товаристві, в своїй книжці: „Перша пропам'ятна книга московських споживчих товариств“, (1870 р.) писав: „На півдні — незнаю чому — споживчих товариств більше, ніж на півночі“. А відповідь на це проста: „південь“, цебто Україна все був більш охочий до спілчанства, ніж „північ“.

Ми й тепер бачимо, що коперативна справа з усіх країн б. Росії найбільше й найраньше розвинулася на Україні; так пр. споживчих товариств 1. січня 1913 р. в 11 південних українських губерніях було 2.641, а в усіх 39 останніх губерніях Європейської Росії було тільки 3.047. В 1918 р. бачимо на Україні споживчих товариств коло 4.000, а в цілій бувшій Росії коло 13.000. Кредитових і ощадно-позичкових товариств теж коло 4.000, а в цілій бувшій Росії коло 15.000.

В р. 1919 укр. кооперація зробила дальший могучий крок наперід.

В централі споживчої кооперації („Дніпро-союзи“) було тоді об'єднано коло 15.000 споживчих кооператив.

В централі сільсько-господарській („Централ“) було поверх 700 великих товариств.

В централі кредитової кооперації („Українбанк“) було обеднано понад 15.000 кредитових кооператив (кас).

Всіх кооператив разом з промисловими й іншими нараховувалося поверх 20.000! Їх Централі обертали могучими засобами гроша і майна. Напр. „Централ“ закупив величезну фабрику ілугів в Одесі (завод Гена) і кілька тартаків. „Дніпросоюз“ мав 9 ріжних фабрик і власну друкарню.

За часів руїни української республіки наша кооперація підпала утискам з боку чужинецьких військ і влад (денікінців, врангелівців, Поляків, большевиків).

Комуністична влада до 1921 року взагалі не визнавала кооперації, а її майно забрала на державу. Тільки потім побачила, що не здавить, і дозволила їй організуватися (але під строгим державним доглядом).

Це все само говорить про себе й показує, яку неправду, нісенітницю плетуть ті, що покликаючись на приказку „гуртове-чортове“, не розуміючи, що воно означає, що в ній міститься, плещуть про нездатність і ніби то про нелюбов нашого народу до гуртування. Дайте тільки нашому народові широку освіту, найперше волю для організації спілок, тоді він покаже, як щиро, цілою душею прихилиється до спілок, до спільної роботи, та ще й пережене багато декого в цій справі, як це він вже й доказав відносно других країн бувшої Росії.

Образ сучасного стану кооперації на Радянській Україні подають отсі числа:

I. Сільсько-господарська кооперація числить на 1. жовтня 1927 року загально 8.420 кооператив, а в тім кредитових 2.954 товариств, спеціальних (молочарських, буракових, птахівничих, овочевих і т. п.) 5.466. Централя зоветься „Сільський Господар“.

Всі ці сіл.-господарські кооперативи обєднували разом 1.358.892 членів, цебто майже 30% цілої сільської людности України. З того в кредитовій кооперації числиться 1.383.000 членів, а в спеціальній кооперації 475.892 членів.

II. Промислова (виробнича) кооперація нараховувала 1. жовтня 1927 року: товариств 2.197, а в них членів 126.000 осіб. Централю її є „Промкустарсоюз“.

III. Сільська споживча кооперація обіймала на 1. жовтня 1927 року: товариств 8.632 з числом крамниць 12.109 та числом членів 2.180.000 осіб, з чого припадало на 1. кооперативу членів 253 (пересічно).

IV. Міська споживча кооперація рахувала на 1. жовтня 1927 року кооператив 329 з числом крамниць 4.660 та числом членів 1.050.000 осіб.

Централю всеї споживчої кооперації є „Вукопспілка“ (Всеукр. Кооп. Спілка).

Кожна з тих галузів кооперації обертає сотками і десятками мільонів карбованців.

Слід одначе зауважити, що подані тут великі числа не свідчать ще про природній і здоровий розвиток кооперації на Рад. Україні. На Радянщині кооперація не є вільним єднанням людей для співпраці

і самопомоги і не користується повним довірям широких верств. Там вона є залежним від держави апаратом для перепровадження часто-густо чужих і невластивих кооперації, як такі, завдань,

На кооп. збірному пункті яєць.

приміром скуповання для держави збіжа по твердих, владою встановлених, низьких і не вигідних для селянина цінах, і т. п.

Така залежність і примус держави відбиваються і на господарці кооператив, котра ведеться

аж надто урядницьким (бюрократичним) способом. З цього повстають значні хиби таї просто хронічні недомагання, як: свавільства керуючих і провідних органів, розтрати, розкрадання, нечувана заборгованість наслідком відпущення без міри товарів на кредит, так що иноді борг кооперативам значно перевищує уділовий капітал, і инші болячки. А все це при відсутности свободи критики і контролі з боку членства та при забороненні таємного голосування не дасться легко викоринити, бо в тих умовах часто густо всі ті злочинства покриваються зацікавленим урядництвом і безкарно для нього минають.

В тяжкій моральній атмосфері доводиться розвиватися кооперації на Рад. Україні, але й там вона простує наперед, виборюючи собі все більше прав на своє природне естування без непотрібної опіки держави і поступенно від неї звільняючись. Відповідальні кооперативні чинники звернули вже увагу на ці недомагання і вживають заходів, щоби кооперацію поставити, за приміром зах. европ. народів, на правильний шлях і є надія, що українське громадянство піддержить їх.

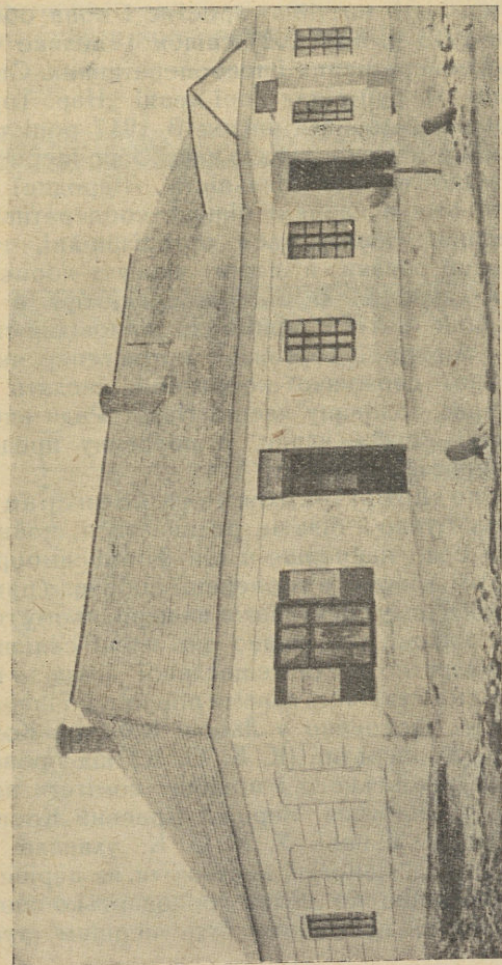
Кооперація на українських землях під Польщею.

З кінцем 60 x років стрічаються в Галичині перші спроби організації громадських щадничих кредитових кас. Спроби ці одначе були невдалі так через малий нахил до ощадности, як і через лиху внутрішню господарку. Позичкові каси, що тоді повстали, скоро прийшли до руїни. Між тим

край, головно селянство, терпів велику нужду і постійне голодування та потребував матеріальної помочи. Лихо було так велике, що серед суспільства зродився відрух проти нього. Перше всенародне віче у Львові 1880 р. застановлялося прилюдно над направою положення. На ньому вперше пролунали кличі кооперативної самодопомоги.

I. „Народна Торговля“. Пропаганду ідеї кооперації за прикладом закордону розпочинає в 1880 році повернувшись зі Швейцарії архітект Василь Нагірний. Скоро довкола В. Нагірного збирається гурток прихильників і думки його незабаром перетворюються в дійсність. Заходами В. Нагірного і інших по трьох літах підготовчої праці повстає в Галичині перше кооперативне товариство „Народна Торговля“. Сталося це 5. VII. 1883 р. Отже рівно 45 років тому назад.

Метою „Народної Торговлі“ було стати організаційною централею для споживчих сільських і міських крамниць, закуповувати для них з першої руки крам по дешевших цінах і тим способом боротися проти шалючого і безмежного визиску крамарів і посередників. Протягом п'яти років згуртувалося біля „Н. Т.“ близько 130 крамниць, котрі одначе в своїй діяльності не керувалися кооперативними засадами, що підривало в людей довіря до кооперативної праці. З другого боку брак свідомих кооперативних працівників стояв на перешкоді перших організаційних кроків. Наслідком того тоті крамниці поволі упадають, а „Н. Т.“ переходить до організації власних крамничних складів в різних містах Галичини на кооперативних основах, стаючи для них осередком. З цього часу діяльність „На-

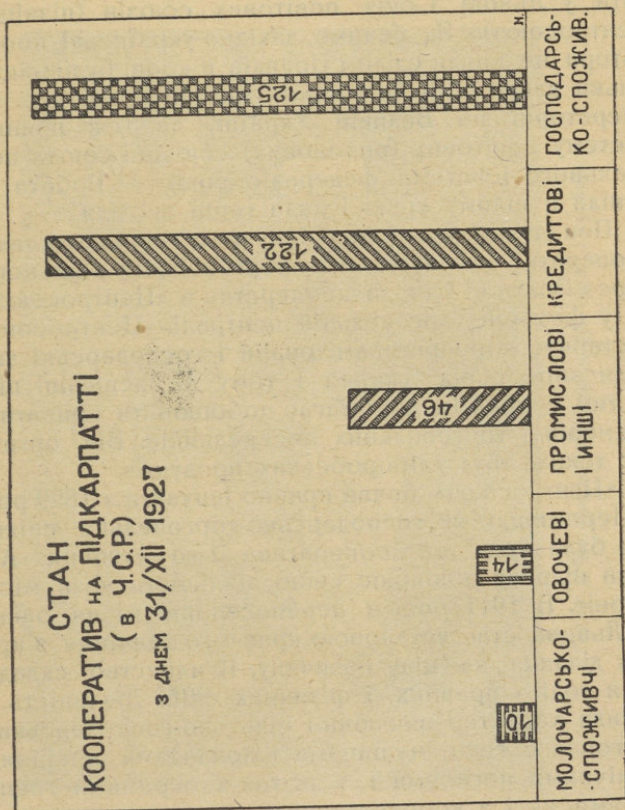
Колись була корчма, днесь кооператива (Бутини, пов. Жовква).

родної Торговлі“ постійно зростає і вона об'єднує чимало (в 1913 р. вже 102) спілок і велике число крамниць кооперативних і некооперативних. Світова війна принесла руїну для всієї праці „Нар. Торговлі“, знищивши більшість спілок. В 1917 році тільки три спілки були в зносинах з нею. З поверненням спокою відновляється діяльність „Народної Торговлі“, а то вже в напрямі більше кооперативному, ніж до війни. Нав'язуються організаційні, торговельні і інші зв'язки в першу чергу з кооперативами всіх ступенів. В цьому ж сенсі був в 1923 році змінений статут і примінені відповідні способи праці „Народної Торговлі“, котра тепер, як централа міської споживчої кооперації, числить 5.504 членів. Зараз половину членів Надз. Ради вибирають фізичні особи - члени, а половину представники кооператив-членів „Н. Т.“

ІІ. Господарсько-споживча кооперація на селі почала буйно й більше розвиватися щойно по війні, коли село найперше в цій формі самоорганізації, а потім взагалі в кооперації побачило рятунок проти різного роду спекулянтів на народньому господарському лихові, яке впало на плечі селянина і його господарство після нещасливої війни за незалежність. Воно стихійно, лавами пішло в кооперацію.

В 1920 р. засновано у Львові Краєвий Комітет Організації Кооператив (К. К. О. К.) під проводом інж. Ю. Павликовського і подібні комітети на місцях. 1921 р. відбувся перший Краєвий Кооперативний З'їзд у Львові. К. К. О. К. ухвалив план кооперативної діяльності, висуваючи, як перше завдання, організацію по селах господарсько-споживчих кооператив, які мають бути першим ступнем

кооперативного вишколу маси. За ними згодом повинні прийти кооперативи чистого сільсько-госпо-

дарського типу (молочарські, збуто-постачальні, кредитові і т. д.). По місцевих центрах ухвалено за-

сновувати районів (повітові) союзи кооператив, а IV. Краєвий Кооп. Зїзд в р. 1923 ухвалив заснувати у Львові Союз повітових союзів (пізніший Центросоюз). Як бачимо, західно-українські кооператори не пішли слідом Поляків в кооп. будівництві, тільки взяли собі за взірець методи праці укр. кооператорів на Великій Україні, де теж прийнято систему повітових (районових) союзів і союзу центрального (система федералістична). — Робота закипіла в цілому краю і дала гарні висліді.

Понад дві тисячі нині існуючих госп. споживчих кооператив об'єднуються в торговельній діяльності через Повітові Союзи кооператив в »Центросоюзі«, як у фаховій торговельній централі. »Центросоюз« доставчує кооперативам товари і господарські знаряди впрост від джерел і тому за дешевші ціни та тим способом допомагає поборювати приватних крамарів і торговельних посередників. Він організує також збут хліборобських продуктів.

»Центросоюз« почав правно існувати з 1899 року в Перемишлі, як господарсько-торговельна спілка. Це була тоді ще кооператива 1-го ступеня. Але вона відразу поширює свою діяльність поза місто і повіт. В 1911 році з перенесенням місця осідку до Львова стає установою краєвого значіння з кругом ділання на цілу Галичину. Її членство складалося тоді з правних і фізичних осіб. Діяльність її носила характер виключно сільсько-господарський: торгівля с. госп. машинами і приладами, насінням, помічними погноями і т. п. так з окремими господарями, як і з кооперативами.

»Центросоюз« проїснував в тім своїм виді аж до 1924 року, коли то він перетворюється в торгої

вельну централю для госп.-споживчих кооператив,
якою він є сьогодні. Цей факт стояв у звязку з пе-

Коло «Маслосоюза» (кооп. на Зах. Україні).

ребудовою системи госп.-споживчої кооперації і
її завершенням. «Центросоюз», як «Союз коопера-

тивних союзів, є кооперативою найвищого ступеня, членами якої можуть бути лише правні одиниці, а саме Повітові Союзи кооператив.

Господарсько-споживча кооперація закладається таким чином на трохступневій системі організації (будови) кооператив: низові (сільські) кооперативи 1-го ступеня об'єднуються в Повітові Союзи кооператив (2 ступінь), а ці останні — в Центросоюзі (3 ступ.).

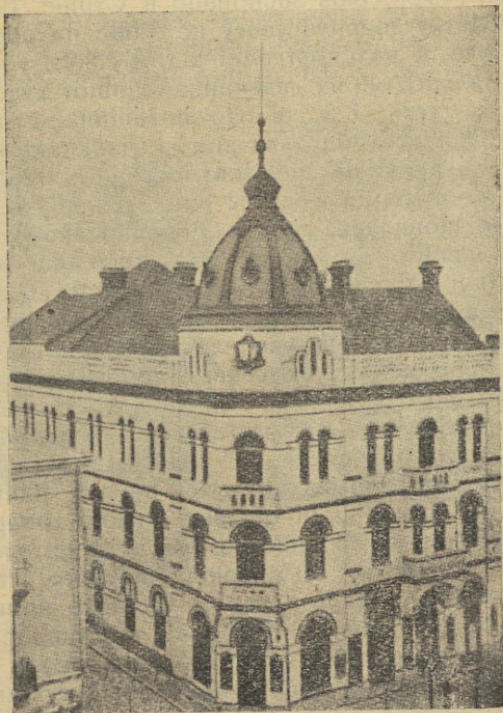
Про сучасний стан кооп. 1 ступня див. образок на ст. 127, який рисунково представляє кількість господарсько-споживчих і інших кооператив. Повітових Союзів є нині на західно-українських землях 41. Число членів і власне майно (доробок) кооператив та їх зріст по роках унагляднюють образки на ст. 129 і 130.

Торговельна діяльність Центросоюзу розвивається нині в трох напрямках через три його відділи: 1) споживчий відділ доставляє через П. С. К. для всіх кооператив споживчі артикули (цей відділ веде Ц. С. від р. 1925 на спільний рахунок з Народною Торговлею), 2) відділ рільничого знаряддя спроваджує для них машини, різне с.-г. знаряддя, насіння, помічні погної і т. ин. та 3) відділ збуту сільсько-господарських продуктів займається продажем збіжжя, бульби і других продуктів.

Центросоюз має крім того завдання організувати власне кооперативне виробництво. Він вже оснував і провадить власну фабрику для виробу мила, покриваючи власним товаром більше половини його запотребування в краю.

III. »Маслосоюз.« Окремий відлам сіл.-господарської діяльності, на яку поширила у нас свій

визначний вплив кооперація, є молочарство. До 1907 року молочарський промисл ширився випад-

Дім першої кред. кооп-ви в Галичині „Віра“
в Перемишлі.

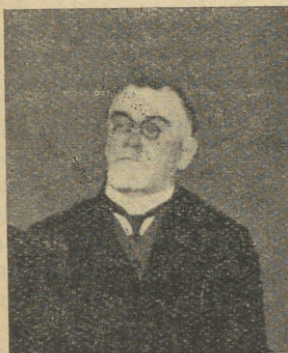
ково, без жадного пляну. Лише починаючи від
р. 1907, коли повстав »Краевий Молочарський

Союз« («Маслосоюз»), праця в цій ділянці пішла в певному напрямі, розвиваючись пляново і систематично. Маслосоюз засновано в Стрию. Він з самого початку звернув увагу не лише на продукцію масла, але й на споріднені з тим галузі господарської діяльності як плекання ліпшої худоби, пасовиська, луки і т. п. Організаційна і пропагандійна діяльність віщувала значні успіхи, що однак припинила війна. Її наслідки погубними стали і для молоч. кооперації. В 1922 році діяльність Маслосоюзу відновилася, і рух молочарсько-кооперативний шириться, маючи для того сприятливий ґрунт. Нині „Маслосоюз“ має у Львові 6 склепів, а на провінції в більших містах 9 відділів; останніми часами він поширив свою діяльність на північно-західні землі, відкривши філію і склеп в Луцьку на Волині.

IV. Кредитова централія. „Центробанк“ — „Краєвий Союз Кредитовий“ являється для кредитової кооперації на західно-укр. землях найвищою установою, яка в собі об'єднує низові товариства. Перше кредитове товариство „Віра“ повстало в Перемишлі в початку 90-х років минулого століття, засноване д-ром Т. Кормошом. За його прикладом пішли інші місцевості і невдовзі заснувалося кількадесят кредитівок. Треба було вже думати про їх об'єднання, як про дальший природній ступінь організації. Тому вже в 1896 була порушена справа про необхідність утворення у Львові Союзу кредитових кооператив. Ініціатива вийшла від т-ва „Дністер“.

Але думка не зразу була здійснена. Треба було, щоб минуло два роки підготовчої праці серед суспільства, щоб в травні 1898 р. ініціатори прий-

няли проект статуту Союзу, в липні тогож року зареєстрували його в суді, а в грудні відбули основательні збори. Так повстав „Краєвий Союз Кредитовий“, що успішно розгорнув свою діяльність і став перед війною міцною фінансово-економічною кооперативною організацією, об'єднуючи в 1913 ро-

Перший Голова РСУК:
Др. Кость Левицький.

Теперішній Голова РСУК:
Інж. Ю. Павликовський.

ці 906 правних членів, а в тім біля половини кооперативних кредитівок. Розвиток Союзу був забезпечений, але війна і руїна, що по ній прийшла, припинила його поступ, тяжко відбившись на економічному становищі цілого краю а тим самим і на кредитовій кооперації. По війні кредитова кооперація, наслідком ріжних тяжких умовин занепала, але в останніх роках позначився в цій області рух: як на долі так і на верхах приступлено вже:

до відбудови і організації кооперативного кредиту.

На перший план висовується пекуча потреба створення соток і тисячей дрібних сільських кредитових спілок (райфайзенок), як найкращого способу збирання ощадностей серед сільського населення. Це є наше чергове боеве завдання в області кредиту.

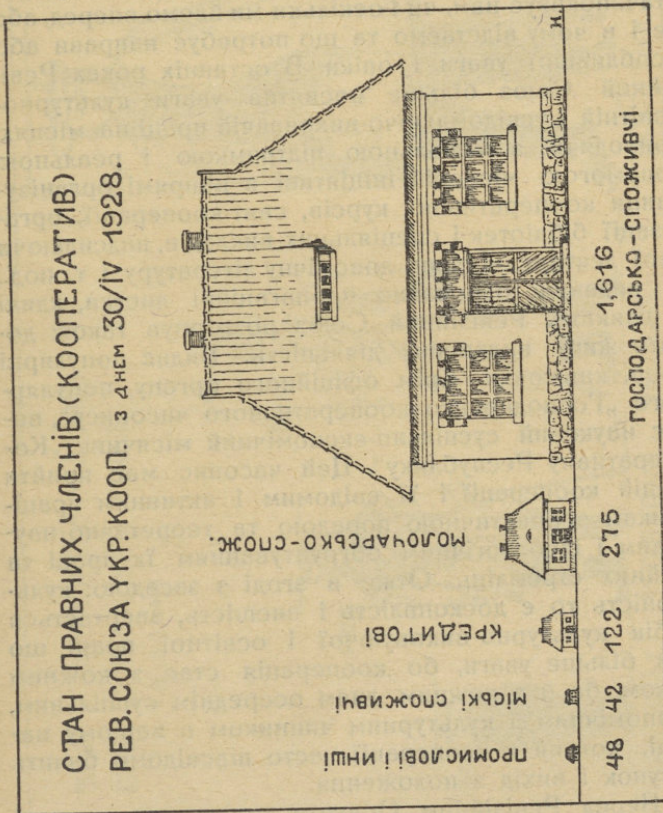
Ревізійний Союз Укр. Кооператив.

Це найвища ідейно-провідна й ревізійна установа західно-української кооперації. Ревізійний Союз стоїть на чолі українського кооперативного руху під Польщею та на сторожі і в обороні його інтересів і прав. Повстав в наслідок закону з 1903 року про обовязкову ревзію кооператив, покликаний до життя українською кооперацією в 1904 році, під назвою „Краєвий Союз Ревізійний“ у Львові.

З заснуванням „Краєвого Союзу Ревізійного“ починається нова доба в історії українського кооперативного руху в Галичині, доба органічної і планової праці в таких напрямках: інструкторсько-ревізійному, організаційної і правної допомоги, культурно-просвітньому та пропагандійно-видавничому.

По війні Союз відновляє свою діяльність під фірмою: „Ревізійний Союз Українських Кооператив“. Його праця йде тепер в тих-же напрямках, що перед війною, але розгортається ширше і захоплює свій терен глибше, набіраючи разом з тим досконаліших організаційних форм. Зі зростом кооперативної мережі, яку Союз обіймає, зросла чи-

сельно кількість ревізій та обслуговування союзних кооператив рівнож і в правному відношенні. Важну

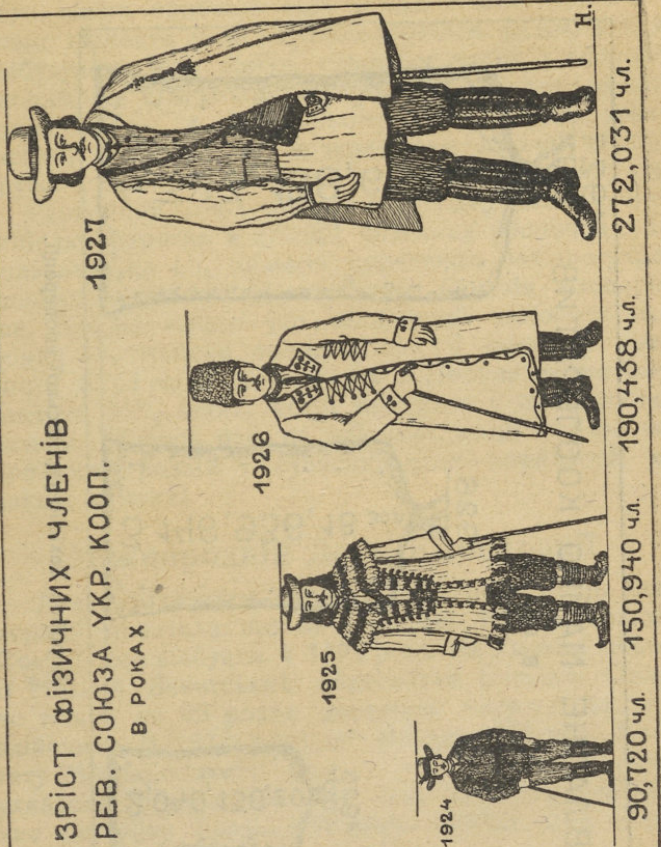

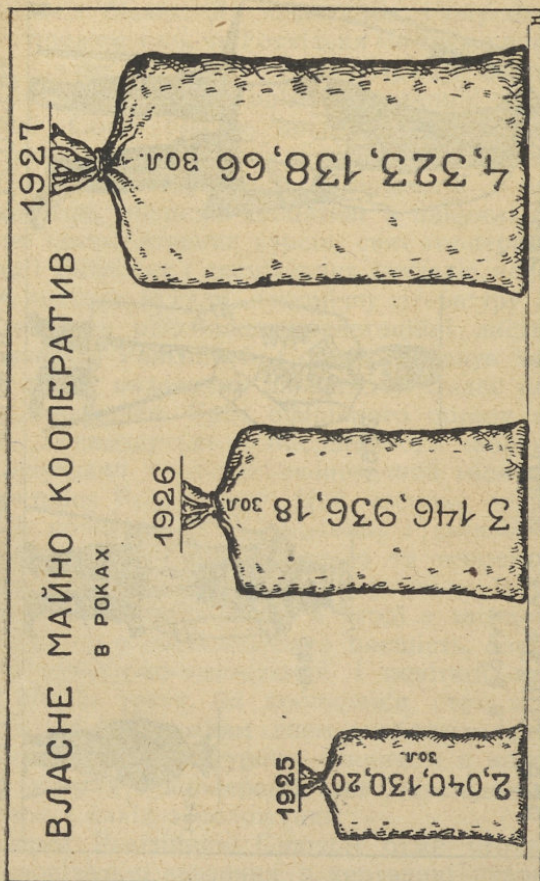
його функцію становить провадження статистики на основі звітів кооператив, що дає загальний

образ стану нашого руху по роках праці, остаточний його білянс. Як підрахунок здобутків і недо-стач, показує нам, чи і оскільки ми йдемо вперед, або де і в чому відстаємо та що потребує направи або особлившої уваги і опіки. В останніх роках Реві-зійний Союз більше посвятив уваги культурно-освітній і усвідомляючо-виховавчій праці на місцях, приходячи з моральною підтримкою і реальною допомогою місцевій ініціативі в напрямі організу-вання кооперативних курсів, свят кооперації, орга-нізації бібліотек і спеціальних викладів, надсилаючи свої лекторські сили, допоміжну літературу і т. под., та видаючи одночасно пропагандійні листки, кличі й плякати. Ревізіонний Союз розгорнув також до-сить живу видавничу діяльність. Видає популярні кооп. книжочки. Крім офіційного органу, популяр-ного „Господарсько-кооперативного часопису“, ви-дає науковий суспільно-економічний місячник „Ко-оперативну Республіку“. Цей часопис має прийти нашій кооперації і її свідомим і активним праці-вникам з практичною порадою та теоретично-нау-ковим і ідеологічним обґрунтуванням їх праці та ідейних стремлень. Отже в згоді з засадою: куль-турність то є досконалість і висшість, звертається в бік культурно-виховуючої і освітньої праці що раз більше уваги, бо кооперація стає з кожним роком, ба й з кожним днем осереднім суспільним, економічним і культурним чинником в нашому на-роді, котрий в кооперації часто півсвідомо бачить ратунок і вихід з положення.

Перед Ревізіонним Союзом отже стоять важні й відповідальні завдання в керуванні низовою на-родньою стихією, що в стремлінні до організова-

ЗРІСТ ФІЗИЧНИХ ЧЛЕНІВ
РЕВ. СОЮЗА УКР. КООП.
В РОКАХ

Доробок Західно-української кооперації.

ного життя знайшла свій вислів в кооперації. Не лише піднести край з господарської руїни, але й відбудувати ціле життя, створити міцне і здорове економічне підложжа, як передумову, ґрунт, на котрому вибуває в майбутньому пишний садок української культури, що відкриє нам дальші виднокруги і освітить шлях до остаточної мети народу.

Ревізійний Союз об'єднує нині*) вже 2.102 ріжних типів кооператив з 272.021 фізичних членів, а з їх родинами до 1½ мільона населення Західно-українських земель, та 41 повітових Союзів кооператив. Власне майно укр. кооперації виносить вже понад 4½ мільона золотих пол. З загальної кількості 8.761 українських осель в Польщі маємо вже близько 25% таких, котрі заложили у себе кооперативи. (Дивись про це образки, котрі наочно зображують розвій і сучасний стан кооперації на наших землях).

Міжнародній День Кооперації.

Думка відбувати святочно що року День Кооперації повстала ще на конгресі Міжнародного Союзу, що відбувся в 1895 році. На Україні підняв її Микола Левитський (Артільний Батько). Одначе тільки по 28 роках довелось вперше цю ідею здійснити. В 1922 році на засіданні Центр. Комітету Міжнародного Кооп. Союзу в Міляні було ухвалено встановити день Кооперативного Свята, яке що року мають обходити кооператори цілого

*) На 1. IV. 1928 року.

Святуємо День Кооперачії.

світу. І тодіж було вирішено призначити це свято на першу суботу липня. Вперше кооперація святкувала своє міжнародне свято в липні 1923 року.

Крім пропагандійного це свято має також те значіння, що воно являється підрахунком наших здобутків, переглядом помилок, вказанням шляхів до їх направлення та набранням віри й сил в кращу будучність, а це зміцнює духа й кріпить надію на перемогу ідеї, що знайшла своє втілення в кооперації.

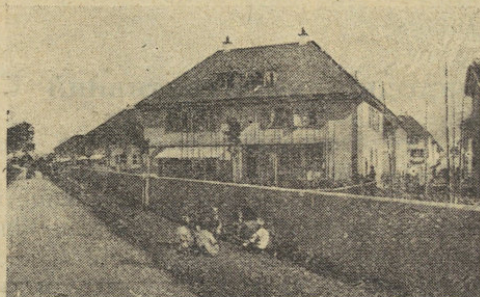
Святкуймо ж що року День Кооперації по всіх селах і містах!

Міжнародний кооперативний Союз.

Думка про заснування Союзу, де-б об'єдналися ідейно кооперативи всього світу, з'явилася в середині ХІХ. століття, серед англійських християнських соціалістів, що стільки заслуг поклали біля здвигнення споживчої кооперації Англії. Союз засновано одначе аж в 1895 р. До парижського конгресу 1901 р. в Міжн. Союзі могли брати участь і окремі особи, але цей конгрес ухвалив, щоби членами Альянсу (Союзу) на далі були тільки кооперативні організації. В той час Союз об'єднував усі роди і галузі кооперативного руху, зокрема ж були в ньому представлені обі головні галузі: споживча та сільськогосподарська. Але як у краєвих відносинах, так і на міжнародньому кооперативному полі зазначувалися різниці в поглядах на ідеологічні підстави кооперативного руху та його остаточну мету. Коли в 1904 р. на конгресі в Будапешті з нагоди реферату Г. Мюллера були сильніші виступи проти середньої кляси (головно купців), тоді наперед

з Союзу виступили дрібноміщанські продукційні і кредитові кооперативи Німеччини й Австрії.

Далі зазначилися різниці між кооперацією споживчою і сільсько-господарською; споживча стояла за повну незалежність (головно фінансово-кредитову) кооперації від держави; представники с.-господарської кооперації не хотіли цього і вийшли з Союзу та заснували свій окремий міжнародний

Кооперативна оселя Фрайдорф
(„вільне село“) в Швейцарії.

союз, який одначе по кількох роках існування завмер. Згодом чимало організацій рільничої кооперації вернуло назад до першого Союзу.

Міжнародній Союз відбуває що 3 роки свої конгреси в різних містах по черзі. На тих конгресах обговорюються найважливіші біжучі кооперативні проблеми, що цікавлять однаково всіх, і вирішуються головні напрямні діяльності. Для взаємної інформації про життя кооп. організацій по всіх

закутках земної кулі Альянс видає щомісячний бюлетень на трьох мовах.

Зараз об'єднує Союз понад 60 мільйонів душ, членів біля 400.000 кооп. організацій у 31 країнах. Належить туди і українська кооперація як з Великої України, так само і Західних Земель. Належать туди: Вукоп спілка, Книгоспілка, Кооптах, Сільський Господар та Українбанк з Харкова і Ревіз. Союз Укр. Кооператив та Народна Торговля зі Львова.

Останній Конгрес Альянсу відбувався в 1927 р. у Стокгольмі (Швеція). Від західно-української кооперації на ньому були: Голова РСУК інж. Ю. Павликовський і ред. З. Пеленський. Між представниками кооперації Великої України впадала у вічі патріархально-козацька фігура Артільного Батька М. В. Левитського.

Міжнародний Союз є для нас одним з вікон у Європу.

Література до IV. частини.

А. Гречка, Кооперація за кордоном і в нас. Харків, 1927.

П. Височанський, Коротка історія укр. кооперації. Харків, 1927.

С. Бородаєвський, Історія кооперації. Прага, 1925.

Західно-українська кооперація в р. 1927. Огляд статистики, видав РСУК, 1928.

Народу сила — в кооперації!

Пропала спілка — пропала й силка!

Контрольні запитання.

1. Кілько є в Європі „Центросоюзів“ і де вони?
2. Яке є відношення між Центросоюзом і Народною Торговлею у Львові?
3. Яку має організацію Центросоюз, а яку Маслосоюз? (дво чи трох-ступенну, федералістичну чи централістичну?).
4. Що таке Вукопспілка? Чи існує ще Україн-банк і де він тепер?
5. Кілько є на українських землях „Сільських Господарів“?
6. В яких краях найбільше розвинулася молочарська кооперація? (Назвіть ті краї.)
7. Де найбільше розвинена сільська кредитова кооперація?
8. Чи є в нас кредитова кооперація і якого вона типу? Як зветься її централь?
9. Що таке районіві молочарні?
10. До яких Союзів мусить належати: а) господарсько-споживча, б) молочарська, в) кредитова кооператива?
11. Чи Ревізійний Союз Укр. Кооператив торгує товарами? Чи дає кредити? Що він робить?
12. Коли міжнародня кооперація святкує День Кооперації?
13. Коли заснований Міжнар. Кооп. Союз?
14. Які українські установи є членами Міжнар. Кооп. Союзу?
15. Коли заснований Ревіз. Союз Укр. Кооператив?
16. Який тип кооперації на Зах. Землях найменше численний?

V.
ВИБРАНІ ДУМКИ.

BRITISH MUSEUM

Вибрані думки.

Коли в душі твоїй прокинеться одвага,
Надія світла в серці зацвितе, —
То не мовчи: потрібна всім смутним розвага, —
Іди до них, їм розкажи про те.

Г. Комарова.

.. А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,..*)
Громадою обух сталить,
Тай заходиться вже будить ..

Т. Шевченко.
(„Я не нездужаю“)-

Розвернися на всі боки
Ниво — десятино!
Та посійся не словами
А розумом, ниво!
Вийдуть люди жито жати —
Веселії жнива!
Розвернисяж, розстелисяж
Убогая ниво!

Т. Шевченко.

*) мир = громада

Чи є що краще, лучче в світі,
 Як у згоді жити,
 З братом добрим добро певне.
 Пожить, не ділити?

Т. Шевченко.

Хоча-б ти і муки тяжкі потерпів,
 А брата свого не любиш,
 То все-ж ти на вічне життя не dospів,
 Лиш дармо дочасне загубиш.

І. Франко.

Кооператива це є нова нагода до здійснення
 божого приказу: люби свого ближнього, як себе
 самого.

І. Пітман.

Коли хочете, щоб кооперація була досконала
 під кожним зглядом, приєднайте розум жінки для
 активної праці в кооперативі, а її серце для
 пропаганди.

Мартеріте Дейвіс.
 Англія.

Кооператива може розвиватися тільки у про-
 порції до духових і моральних прикмет її членів
 і провідників.

Г. Спенсер.

З усіх чинників, що підносять робітника матері-
 яльно, морально і передусім духово, ні один не
 обіцює так багато, як кооперація.

Дж. Ст. Мілль.

Кооперация, як мати рідна, дбає про всіх, хто чесно трудиться.

Привикай щадити за молоду — на старість
не знатимеш голоду!

В минулому і сучасному є за багачко мого і твого, але рішучо за мало нашого. Кооперація робить, що в її силі, щоби моє і твоє заступити нашим.

Дж. Дінс.
Шкоція.

Від якогось часу чуємо з відомого боку розумну раду: „Користайтеж з державних і комунальних кредитів!“ Значить, черпайте воду з порожньої криниці, побільшуйте славетню фінансову мізерію країв і громад! Як можна бути таким безсердечним?

А впрочім — позичання є позичанням з усіма його наслідками, однаково в кого не зачепитися. Такі кредити принеслиб нам у подарунку нагляд і неоправдані претенсії на місце вільного самоуправління. В самотности родиться мущина! З власної сили хочемо поступати вперед, не ходити на спорохнявілих дибах.

А. Каш.
(Редактор „Konsumgenoss. Rundschau“)

Повірте словам людини, що від 30 літ приглядається ходові річей в Європі і бачила упадок найбільш благородних і корисних починань в моменті, коли здавалося, що вони вже у певній пристані — ви не матимете успіху, як що самі не станете лучшими.

Дж. Мацціні.

Тільки ті підприємства можуть процвітати, що в них ідея стоїть вище цифер.

Л. Луццатті.
Італія.

Чим иншим є в дійсности споживча кооператива, як не усуненням поединку між покупцем і продавцем?

Чим є кредитова кооператива, як не усуненням поединку між довжником і вірителем?

Чим є виробнича кооператива, як не усуненням поединку між паном і наємним рабом?

Ш. Жід.

Для публіки споживча кооператива, це собі крамниця. А прецінь в тій малій крамниці ховається цілий світ. Своїм духом, своїми законами, своєю теорією, взятою з життя — вона створює новий власний лад.

В. Серві.
Бельгія.

Навіть такий автор, як Зомбарт, що так високо ставить капіталістичну систему господарювання, вважає „кооперацію, як основу селянського господарства у XX. столітті“, зовсім не утопійною думкою. Чи блищі століття принесуть повну перемогу кооперативної організації в сільському господарстві, чи побіч неї остане в значнім розмірі приватна торгівля хліборобськими потребами і в збуті та перерібці с.-госп. продуктів, все таки сумніву не підлягає, що кооперація зросте у могутню силу та матиме благодійний вплив на піднесення господарства і на духовий та моральний рівень суспільства.

Д-р Макс Грабайн.
Німеччина.

Вплачуйте уділи!

Кооператива без капіталу, як гармата без пороху.

Лихвар і п'яниця
 Се два побратими:
 Сам чорт побратимство
 Зв'язав поміж ними.

І. Франко.

Хотіти значить могли!

Попробую, мовить пчола — і робить мед з квітів.

Попробую, мовить павук — і обводить палати
 й вежі своїми сітями.

Попробую, мовить сарана — і перелітає море.

Попробую, мовить дикий хміль — і веться на
 верховіття столітніх дерев.

Попробую, мовить рожа — і сповнює повітря
 своїм запахом.

І ми кооператори маємо собі сказати: Попро-
 буймо — і переіменимо світ брехні й визиску у світ
 правди і братерства.

(З англійського кооп. журналу).

Розкуйтеся! Братайтеся!

Т. Шевченко.

Кооперативний марш.

Друзі! Нас біла недоля за те,
 Що ми самотні блукали:
 В гурті, в єднанні клекоче, росте
 Те, що віки ми шукали.

В полі козак
 Сам не вояк.
 В домі самотній господар — бідак.

Тільки гуртом у тьмі забуття
 Втопимо жах капіталу;
 Найдем шляхи до ясного життя,
 Ті, що віками шукали

В полі козак
 Сам не вояк.
 В домі самотній господар — бідак.

Годіж нам, годі самотнім блукати,
 Злидні свідомо кохати:
 В гурті, в єднанні даваймо шукати
 Долі для вбогої хати!

В полі козак
 Сам не вояк.
 У спільній праці до кращого шлях!

Музика Б. Верховинця.

Слова Ол. Варавви.

(„Кооперація на естраді, Книгоспілка, 1927).

СПИСОК КНИЖОК,

які повинні бути в бібліотеці кожної кооперативи.

I. Історія і теорія кооперації.

1. М. Туган-Барановський: Політична економія (популярний курс). 8'85 зл.
2. К. Коберський: Кооперативний буквар. Львів, 1928.
3. Я. Грабів: Історія української кооперації. Прага, 2'00 зл.
4. Ю. Павликовський: Слідами розвою ідеї кооперації в „Нар. Торговлі,“ Львів 1924. Ц. 1 зл.
5. П. Височанський: Коротка історія кооперативного руху на Україні. 1'50 зл.
6. М. Гехтер: Сільська кооперація. 1'40 зл.
7. К. Коберський: Про кредит і сільські каси (райфайзенки). Львів, 1928. Ц. 0'20 зл.
8. Даймер: Німецька кооперація, Ч. 1. 1'35 зл.
9. Вандервельд: Нейтральний кооперативний і соціалістичний рух. 1'35 зл.
10. А. Гречка: Кооперація за кордоном і в нас. 2'70 зл.
11. Українська сільсько-господарська кооперація. Збірник I. 7'20 зл.
12. М. Левитський: Про хліборобські спілки. Коломия, 1921. 0'40 зл.
13. Ю. Павликовський: Микола Левитський (життепис) Львів, РСУК, 1928. 25 сот.

II. Організація і практика.

1. Організація і ведення господарсько-споживчої кооперативи. Збірник правил та інструкцій. Львів, 1928. 1'00 зл.
2. М. Шахнович: Поучення, як засновувати господарсько-споживчі та інші кооперативи 1-го ступня, Пов. Союзи Кооп. і як лучити кооперативи враз зі зразками подань. Львів, 1928. 2'00 зл.
3. Виклади товарознавства, ч. I. і II. (по польськи). 1'20 зл.
4. І. Стернюк: Підручник книговодства. Львів, 1926. 5'00 зл.
5. Инж. Е. Храпливий: Молочарське книговодство. Львів, 1926. 2'00 зл.
6. Инж. Е. Храпливий: Основи кооперативного молочарства. Львів, 1927. 3'50 зл.
7. Инж. О. Дяків: Кооперативний крамар. Станиславів, 1924. 1'00 зл.
8. А. Гаврилко: Коли повстає недостача товару? (Товарове манко). Львів, 1927. 0'50 зл.
9. А. Божиковський: На зустріч майбутности. Львів, 1928. 0'35.

III. Пропагандистичні книжки.

1. А. Гаврилко: Підстави кооперації. Львів 0'25 зл.
2. — З чим бореться у нас кооперація? Львів. 0'25 зл.

3. — Як кооперація стремить до мети? Львів. 0·25 зл.
4. — Кооператива, від якої походить споживча кооперація. Львів. 1927. 0·25 зл.
5. — Кооперативи рільників. Львів. 0·25 зл.
6. — На низинах кооперації. Львів. 0·25 зл.
7. — Між кооперативними продавцями. Львів, 1928. 0·50 зл.
8. К. Коберський: Всі до нас! Реферат на кооперативне свято. Львів. 0·25. зл.
9. — Читанка про лихварів і шахраїв та про те, як від них визволитися. Львів, 1928. 1·00 зл.
10. Дж. Рессель: До великих діл! Львів, 1928. 0·50 зл.
11. Краус: Про данських хліборобів. 1·35 зл.

Всі названі книжки висилає на замовлення видавничий відділ РСУК.

Зміст.

Сторона

I. Народини кооперації.

<i>О. Олесь</i> . Сонце на обрії. (вірш)	7
Що значить слово „кооперація“	8
<i>М. Левитський</i> . З чого родиться кооперативний рух	8
<i>М. Драгоманов</i> . Вільне спілчанство на Січі Запоріжській	16
<i>О. Олесь</i> Ой не сійтесь сніги... (вірш)	19
Апостоли кооперації	20
<i>А. Гаврилко</i> . Як прийшло до оснування першої споживчої кооперативи і як вона росла	28
<i>Л. Когут</i> . Як можна боротися з позичковою лихвою	35
<i>К. К.</i> Про „Лапшинське диво“	42
Головніші дати з історії всесвітньої і укр. кооперації	44
Література до I. частини	48
Контрольні запитання	49
<i>Уляна Кравченко</i> . На новий шлях. (вірш)	50

II. Теорія кооперації.

<i>М. І. Туган-Барановський</i> . Наукове означення кооперативи	53
<i>К. Коберський</i> . Чим ріжниться кооператива від приватного підприємства?	55
<i>Ю. Павликовський</i> . Кооперація, яко засіб оборони слабших верств	57
<i>К. К.</i> Які є роди кооператив?	59
<i>М. І. Туган-Барановський</i> . Найвища форма суспільного ладу	62
<i>К. К.</i> Остаточна ціль кооперації	64
<i>К. Коберський</i> . Кооперація і суспільне життя	67
<i>С. Кузик</i> . Два шляхи до одної мети	72
<i>Ю. Павликовський</i> . Кооперація і освіта	75

Література до II. частини	79
Контрольні запитання	79
Заклик великого Учителя (вірш І. Франка)	80

III. Організація і практика.

<i>М. Корчинський.</i> Головні постанови кооперативного закона	83
<i>К. Коберський</i> Як вести кооперативне підприємство.	88
Як вести споживчу кооперативу. (Рочдельські засади)	101
Як вести сільську кредитову кооперативу. (Райфай- зенські засади)	101
<i>К. К.</i> Головні форми кооперативного будівництва	102
Література до III. частини	104
Контрольні запитання	105

IV. Як росте кооперація.

Кількість кооперативів в цілому світі	109
З минулого і теперішній стан кооперації на Великій Україні	111
Кооперація на українських землях під Польщею	115
Ревізійний Союз Укр. Кооператив	126
Міжнародний День Кооперації	131
Міжнародний Кооперативний Союз	133
Література до IV. частини	135
Контрольні запитання	136

V. Вибрані думки.

Вибрані думки	140
Кооперативний марш	145
Список книжок для кооп. бібліотеки	146

Курси!

Курси!

Тільки курсами зможемо
придбати потрібне число вишколених

крамарів,
молочарів,
книговодів,
справників,
скарбників
і
членів Надзір-
них Рад.

А відомо, що головна причина, чому
наші кооперативи нидіють, це брак
доброго персоналу до їх ведення!

Вимагайте

від своїх Повітових Ко-
оперативних Осередків

улаштування курсів!

При кожній
здоровій кооперативі

є

КООПЕРАТИВНА БІБЛІОТЕКА

Без неї кооператива,
як хата без світла.

При розділі білянсової надвишки

не забудьте

призначити певну квоту

на доповнення бібліотеки.

*Списки кооперативної літератури
вимагайте в РСУК.*

Замовляйте в Українській Видавничій Спілці

„ГРОМАДА“

Львів, вул. Коперника ч. 28. П. п. — Тел. 53-48.

Отсі цікаві книжки:

Ціна зол.

1. Повне видання оповідань Л. Мартовича	1'55
2. Стрибожий дарунок	0'15
3. Укр. народництво — К. Коберського	1'90
4. Вільна Спілка, журнал	2'50
5. Визволення всіх трудящих — Гр. Наш	2'50
6. Мораль	2'50
7. Наша Спілка — журнал, орган Укр. Селянської Спілки“ чч. 1, 2-3, 4-5 разом	3.—
8. Соціалізм і селянство — Гр. Наш	0'15
9. Як боролося укр. селянство за землю — О. Мицюка	0'15
10. Коротка історія Чехословаччини, ілюстр.	2.—
11. Господарство Чехословаччини, ілюстр.	5.—
12. Календар »Громада« за 1925 р	0'30
13. » » » 1924 р.	1.—
14. » » » 1926 р.	1.—
15. „Зелений Клин“ — розвід. І. Шимоновича	0'80
16. В. Дорошенко: Іван Франко	0'30
17. Василь Стефаник: Земля	3.—
18. Михайло Драгоманів: Віра в громадські справи	0'30
19. Іван Франко: Радикали і релігія	0'30
20. М. Хринівський: Що таке Селянська Спілка і чому її треба закладати	0'40
21. К. Пушкар: До ідеології народництва	0'75
22. Право народу, приступний виклад програми Укр. Соц. Радикальної Партії	0'60
23. К. Коберський: За єдність у трудовому народі	0'30
24. Запорожець — луговий співаник	2'50

Друкуються й скоро будуть в продажі:

1. Василиско Свідомий: Антихрист йде.
2. Я. Чорнобривий: Політичні Сатири.
3. Кароль Гавлічек-Боровський: Хрещення Святого Володимира.

Останні новинки.

Др. К. Коберський.

**ПРО КРЕДИТ
ТА СІЛЬСЬКІ КАСИ
(РАЙФАЙЗЕНКИ)**

Ст. 40. Ціна 0,20 зл.
Видав „Сільський Господар“ у Львові, 1928.

А. Божиковський.

**НА ЗУСТРІЧ
МАЙБУТНОСТІ**

Оповідання з практики організатора
дрібних ощадностей на селі.
Ст. 46. Ціна 0,35 зл.
Видав „Ревізійний Союз Укр. Кооператив“
у Львові р. 1928.

Замовляти в

„Ревізійнім Союзі Укр. Кооператив“
Львів, Словацького 14. III. пов.

Бібліотека

Ревіз. Союзу Україн. Кооператив

видала досі такі книжки:

1. *Інж. Євген Храпливий: Молочарське книговодство з взорами і таблицями до молочарської рахунковости.* 1926 . 2.— зл.
2. *Інж. Євген Храпливий: Наші молочарські кооперативи в 1925 р.* Огляд на основі білянсів, статистики продукції, замкнень рахункових . . . 0·25 »
3. *Антін Гаврилко: Як повстає недобір товару? (Товарове манко).* 1927 . . 0·50 »
4. *Др. Карло Коберський: Всі до нас!* Реферат на кооперативне свято . . 0·25 »
5. *Інж. Євген Храпливий: Основи кооперативного молочарства, 115 малюнків в тексті* 3·50 »
6. *Організація і ведення господарсько-споживчої кооперативи з евент. молочарським відділом* 1.— »
7. *М. Шахнович: Поучення, як засновувати господарсько-споживчі та інші кооперативи I. ступня, Повітові Союзи Кооператив і як лучити кооперативи, враз зі зразками подань (зі змінами і доповненнями зробленими в РСУК).* 2.— »
8. *Дж. Рессель: До великих діл! Львів, 1928, Ст. 45* 0·50 »

9. Читанка про лихварів і шахраїв та про те, як від них визволитися. Збірка оповідань і статтів. Впорядкував К. Коберський. Львів, 1928. Ст. 96. . .
10. А. Гаврилко: Між кооперативними продавцями, оповідання з кооперативного життя. Львів, 1928, Ст. 45 . . . 0'50 »
11. А. Божиковський: На зустріч майбутності! Оповідання з практики організатора масових ощадностей . . . 0'35 »

НА СКЛАДІ:

М. Туган - Барановський: Політична економія (Популярний курс) . . . 1 ам. дол.
 Західно-українська кооперація в 1926 р.
 Огляд, статистика і звіт з діяльності
 РСУК. Львів, 1928. Ст. 78 5'59 зл.

Серія підручників для кооп. курсів і самоосвіти.

1. Д-р К. Коберський: Економіка українських земель під Польщею. (Начерк економ. географії). Львів, 1928. Вел. ст. 36 2'50 »
2. Проф. Б. Мартос: Кооперативна ревізія. Львів, 1928. Вел. ст. 56 . . . 5— »
3. Гірш-Коберський: Сучасна організація торгівлі. Львів, 1928. Вел. ст. 56 . 3'50 »

Замовляти у всіх укр. книгарнях та у видавництві

Ревізійний Союз Укр. Кооператив

Львів, Словацького ч. 14 III. п.

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛІКА

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК

видає:

Ревізійний Союз Укр. Кооператив
у Львові, вул. Словацького ч. 14. III. пов.

Передплата вносить:

За рік 16 зл. — за пів року 8 зл. —
за чверть року 4 зл. Окремі ч. по 1·50 зл.

Для Америки передплата:

2 ам. дол. річно.

Можна набути у всіх книгарнях.

Кооперативна Республіка інформує чи-
тача про всі пекучі економічні питання,
вона ставить своєю метою перевихо-
вати українське громадянство в напрямі
свідомої економічної творчости.

ГОСПОДАРСЬКО- КООПЕРАТИВНИЙ ЧАСОПИС

ОРГАН РЕВІЗ. СОЮЗУ УКР. КООПЕРАТИВ.

Виходить що тижня.

XI. рік видання.

Пердплата в краю виносить:

річно 24 зл.

піврічно 12 „

чвертьрічно 6 „

Для Америки:

річно 4 дол.

Ціна оголошень (анонсів) для кооператив:
по 20 сот. від стрічки, або за її місце.

Адреса Редакції і Адміністрації:

РЕВІЗ. СОЮЗ УКР. КООПЕРАТИВ
Львів, Словацького ч. 14 III. п.

Конто в ПКО. ч. 145.517.

Телефон 40-96

Замовляйте книжки в „НОВІМ ЧАСІ“

Х. Х.: Распутін — чорний дух Росії, повість, ст. 115	2— зл.
В. Сербивус: Радник жениться, повість, ст. 94	1'80 "
П. Франко: Пачкар Демко, 7 гарних оповідань, ст. 79	0'80 "
Ю. Щкрумеляк: Як любити рідний край, приміри	0'50 "
Співаник — Трембіта	2— "
Матійв Мельник: За рідне гніздо, опов. з визв. війни Сербів, ст. 38	0'60 "
М. Ренар і А. Жак: Боротьба з труном, фантастична повість, ст. 198	3— "
М. Сервантес: Високодумний лицар ДонКіхот зМанчі, переклад А. Лотоцького — в 2 томах ст. 188-336	5— "
Д. Донцов: Що таке інтернаціоналізм, ст. 32	0'60 "
" Політика принципіяльна і опортуністична	1'50 "
Спомини про Івана Франка, ст. 100	1— "
о. Л. Куницький: Вітер від моря, вражіння з подо- рожі, ст. 100	1— "
Є. Архипенко: Поступове пасічництво, ст. 224, іл 174	7— "
О. Котис: Порадник для лісних робітників, (кубіку- вання дерева, з поясненнями), ст. 42	1— "
Гю де Мопасан: Серце людини, опов. з чарівної Африки, ст. 96	1'30 "
Стівензон: Дивний винахід д-ра Екілла, повість	1'50 "
Кльод Фарер: Тайна віковічних людей, повість	1'50 "
Пос. Юр. Тимошук: Замітки під час подорожі до Аргентини	0'50 "
Еміль Бурже: Під гільотиною, повість з французькі революції, ст. 136	1'50 "
Михайло Тимофійв: Жиди і народне господарство України	1'80 "
М. Голубець: За український Львів,	1— "
" Хмельницький у Львові	0'40 "
" Теревовля, княжий город	0'40 "
" Перемишль, княжий город	0'50 "
" Белз,-Буськ-Звенигород, княжі городи	0'50 "
" Люде і Блазни, повіть, том I.	3— "
Синечільський : Марєво війни	1— "
О. Лещук: Ждала, ждала козака, істор. оповідання	1— "

Книжки висилаємо за попереднім надісланням готівки. На поруче-
не порто долучити до 3-х книжок 70 с. Післяплата 40 с. дороще.

„НОВИЙ ЧАС“ Львів, Боїмів 4,

Запросини до передплати на 1928-29 рік

З 1 жовтня 1928 р. починається другий рік існування журналу

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

Хоч цей журнал доволі відомий в кругах громадянства, проте в передплаті не найшов такого поширення, як належало би. Однак Тв-о «Просвіта» і Редакція журналу мають ту сильну віру, що в цім році видавництво зросте, бо найде відповідну підтримку. Зміст і вигляд журналу незмінний. Журнал подає знання з різних галузей науки й знання. На рік вийде 12 чисел. Кожне число по 22 стор. — Багато ілюстроване.

Передплата на рік	вносить	18	золотих.
„	„ 6 місяців . . .	9	„
„	„ 3 „ . . .	5	„
Поодиноке число		2	„

Просимо відновляти передплату.

Жадайте оказових чисел.

При кожночасній зміні адреси необхідно подавати давню адресу.

Адреса Редакції і Адміністрації:

ЛЬВІВ, Ринок ч. 10. II. п.

Товариство „Просвіта.“

Центральний Укр. Коопетивний Комітет
(Всеукраїнський ідейнокоопер. осередок)

Господарчі Ко-
оперативні Цен-
тралі Україн-
ської Коопера-
ції.

Книгоспілка (Центр. видав.)	Централ (Центр. с.-Госп.)	Україмба (Центр. фіс.)	Дніпросоюз (Центр. спож.)	Укострахосоюз (Центр. асекур)
--------------------------------	------------------------------	---------------------------	------------------------------	----------------------------------

Інст. III. ступня.

Коло 260 кооперативних союзів (ктові, с-госп., спож. і мішані)

Інст. II. ступня

До 20.000 окремих кооперативних товариств різних галузів.

Інст. I. ст.

Організація української кооперації на Великій Україні в часі державної самостійности (1917—1919 р.)

